

ΟΥΣΙΟΞΕΑΡΤΗΣΗ, ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ, ΚΑΙ ΦΥΛΟ: ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΜΙΑΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Ζαχαρούλα Κασσέρη & Ευρυνόμη Αυδή

*Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης & Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκης*

Περίληψη: Η εργασία αυτή έχει ως στόχο να μελετήσει τους τρόπους με τους οποίους οι γυναίκες υπό θεραπεία μιλούν για τον εαυτό τους και την εμπειρία της εξάρτησης από ψυχοτρόπες ουσίες. Το υλικό του άρθρου αντλεί από μια μεγαλύτερη έρευνα, στην οποία τέσσερις γυναίκες που βρίσκονται σε διεργασία απεξάρτησης σε μια θεραπευτική κοινότητα πήραν μέρος σε μια αφηγηματική συνέντευξη γύρω από τη ζωή τους. Οι απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις στη συνέχεια αναλύθηκαν με τη μέθοδο της αφηγηματικής ανάλυσης. Μέσα από την παρουσίαση μιας περίπτωσης επιχειρείται η διερεύνηση των νοημάτων που αποδίδουν οι ίδιες οι γυναίκες στην εμπειρία τους της εξάρτησης, με ειδική έμφαση στην ανασυγκρότηση της ταυτότητας και στο φύλο. Η αντικατάσταση της “μιασμένης” ταυτότητας από ένα νέο μη εξαρτημένο εαυτό εμφανίζεται να κατέχει σημαντική θέση στις αφηγήσεις των γυναικών αυτών. Όσον αφορά τη διαπραγμάτευση του φύλου, κεντρικό ζήτημα αποτελεί η συρρίκνωση των γυναικείων χαρακτηριστικών τους. Με βάση την έρευνα, προτείνεται ότι η οπτική του φύλου αλλά και η αφήγηση κατέχουν σημαντικό ρόλο στην κατανόηση, στη διερεύνηση και στη θεραπευτική αντιμετώπιση της γυναικείας ουσιοεξάρτησης.

Λέξεις κλειδιά: Αφηγηματική ανάλυση, Ουσιοεξάρτηση, Ταυτότητα, Φύλο.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρά το πλήθος των μελετών γύρω από την ουσιοεξάρτηση κατά τις τελευταίες δεκαετίες, έχει δοθεί σχετικά λίγη προσοχή στη διάσταση του φύλου όσον αφορά τη θεωρητική κατανόηση αλλά και τη θεραπευτική αντιμετώπιση της ουσιοεξάρτησης. Όπως έχει επισημανθεί από αρκετούς ερευνητές, οι γυναίκες συχνά παραβλέπονται ή αποτελούν περιφερειακό ζήτημα στις δημόσιες και επιστημονικές συζητήσεις γύρω από την κα-

τάχρηση ουσιών (Ettorre, 1992, 1994, 2004. Henderson, 1999. Pettitway, 1997. Rosenbaum, 1981. Taylor, 1993). Στις περισσότερες μελέτες, οι οποίες συνήθως αντλούν από τη λεγόμενη κλασική προσέγγιση, που αναπαριστά την εξάρτηση ως ασθένεια, είτε γίνεται λόγος για “χρήστες” ουσιών χωρίς διάκριση σε σχέση με το φύλο, είτε οι διαφορές φύλου μελετώνται ως απόρροια των βιολογικών διαφορών ανάμεσα στα φύλα (Ettorre, 2004). Όταν υπάρχει αναφορά στο φύλο, στην πλειοψηφία των μελετών οι γυναίκες αντιμετωπίζονται ως μια ιδιαίτερη υποκατηγορία χρηστών, ενώ φαίνεται ότι κυριαρχεί η υπόθεση ότι «η γνώση και οι πληροφορίες οι σχετικές για τον άνδρα εξαρτημένο μπορούν να γενικευτούν και στις γυναίκες, χωρίς να γίνεται διαφοροποίηση ως προς τη διάσταση του φύλου» (Stocco, Llopis, DeFazio, Calafat, & Mendes, 2000, σ. 45).

Αρκετοί συγγραφείς ισχυρίζονται ότι η περιορισμένη ερευνητική ενασχόληση με ζητήματα που αφορούν τη γυναικεία ουσιοεξάρτηση αιτιολογείται από το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των εξαρτημένων είναι άνδρες (Arfken, Klein, Di Menza, & Schuster, 2001). Ωστόσο, σύμφωνα με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (2004), παρόλο που οι ουσιοεξαρτημένες γυναίκες είναι πράγματι λιγότερες από τους άνδρες, πρόσφατες εκθέσεις από την Αυστραλία, τον Καναδά, τις Ηνωμένες Πολιτείες και μερικά κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης κάνουν λόγο για σύγκλιση στα ποσοστά χρήσης ανάμεσα στα φύλα σε ορισμένους τύπους ουσιών. Για παράδειγμα, στη συντριπτική πλειοψηφία των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η χρήση μη συνταγογραφούμενων φαρμάκων είναι ίση ή υψηλότερη στις μαθήτριες σε σύγκριση με τους μαθητές (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2005). Επιπλέον, οι γυναίκες χρήστριες έχουν μεγαλύτερα ποσοστά θνησιμότητας και οι όροι ζωής τους είναι χειρότεροι από αυτούς των εξαρτημένων ανδρών. Έχουν υψηλότερες πιθανότητες να εκδηλώσουν σωματικές ασθένειες, χρόνια νοσήματα και να προσβληθούν από τον ιό του HIV (Wilmore, 1992), διαθέτουν λιγότερα υποστηρικτικά κοινωνικά δίκτυα (Marsh & Miller, 1985. Moos, Finney, & Cronkite, 1990. O’ Dell, Turner, & Weaver, 1998), συχνά έχουν παιδιά που τα μεγαλώνουν μόνες χωρίς υποστήριξη και αντιμετωπίζουν περισσότερα οικονομικά και εργασιακά προβλήματα (Brown, Alterman, Rutherford, Cacciola, & Zabalero, 1993. Rowal-Szal, Chatman, Joe, & Simpson, 2000).

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με στοιχεία του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία (2004), κατά την περίοδο 1984-1998 ο ρυθμός αύξησης του ποσοστού χρήσης από

γυναίκες βρέθηκε να είναι περίπου τέσσερις φορές μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο των ανδρών. Αρκετοί ερευνητές, επιπλέον, εκτιμούν ότι η έκταση του φαινομένου της γυναικείας ουσιοεξάρτησης είναι μεγαλύτερη και επισημαίνουν ότι οι χρήστριες ουσιών αποτελούν έναν κρυφό ή δύσκολο στην προσέγγισή του πληθυσμό (Hunter & Judd, 1998). Πολύ συχνά οι γυναίκες διστάζουν να κοινοποιήσουν το πρόβλημά τους και συνηθίζουν, σε μεγαλύτερο βαθμό από τους άνδρες, να ζητούν βοήθεια για λόγους που σχετίζονται έμμεσα και όχι άμεσα με τη χρήση ουσιών, όπως είναι για παράδειγμα η αναζήτηση υπηρεσιών υγειονομικής φροντίδας και υπηρεσιών ψυχικής υγείας (Lynch, Roth, & Carroll, 2002. Swift, Copeland, & Hall, 1996. Weisner & Schmidt 1992). Επίσης, υπάρχει ένα ικανό ποσοστό γυναικών, οι οποίες είναι εξαρτημένες από νόμιμα ναρκωτικά και από το αλκοόλ, και οι οποίες πίνουν στο σπίτι, καθώς το στίγμα που συνοδεύει την κατανάλωση αυτών των ουσιών σε δημόσιους χώρους για τις γυναίκες είναι μεγάλο (Miller, 1997).

Στις έρευνες που εξετάζουν τη διάσταση του φύλου, το ενδιαφέρον εστιάζεται συχνά στην αποτύπωση των διαφορών που παρατηρούνται ανάμεσα στους άνδρες και στις γυναίκες με προβλήματα εξάρτησης, κυρίως σε σχέση με την επιδημιολογία του φαινομένου και τα πρότυπα κατανάλωσης ουσιών (βλ., Dubish & Hatcukami, 1996. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2005). Ακόμη και όταν το ενδιαφέρον εστιάζεται, όμως, αποκλειστικά στο γυναικείο πληθυσμό, το σημείο εστίασης των ερευνών δεν είναι συνήθως η εξαρτημένη γυναίκα ως αυθύπαρκτη οντότητα, αλλά οι συνέπειες της εξάρτησης σε διάφορες πτυχές της λειτουργίας της, κυρίως στην αναπαραγωγή και στη μητρότητα (Murphy & Rosenbaum, 1995) καθώς και οι επιπτώσεις στο αγέννητο παιδί (Taylor, 1993). Η αναπαραγωγή είναι ένα πολύπλοκο ζήτημα για τους εξαρτημένους γενικότερα, καθώς η χρήση ουσιών θεωρείται ότι είναι ασύμβατη με την αναπαραγωγική λειτουργία και με την οικογενειακή ζωή, για μια σειρά από ιατρικούς αλλά και ηθικούς λόγους (Curet & Hsi, 2002. Fortney, 1990). Αυτό είναι ένα ζήτημα που αφορά ιδιαίτερα τις γυναίκες, καθώς η αναπαραγωγή αποτελεί βασικό στοιχείο της γυναικείας ταυτότητας. Οι Murphy και Rosenbaum (1995), για παράδειγμα, έχουν δείξει ότι οι έγκυες χρήστριες αποτελούν ζήτημα για την κοινωνική πολιτική και στόχο θεραπευτικών και νομικών συστημάτων (Ettorre, 2004).

Επιπλέον, είναι συνηθισμένο οι χρήστριες ψυχοτρόπων ουσιών να μελετούνται υπό το βάρος μιας ψυχοπαθολογίας, αφού υπάρχει η τάση να παρουσιάζονται ως θύματα ή αδύναμα πλάσματα, ως αυτοκαταστροφικά

και ανασφαλή άτομα, περισσότερο άρρωστα, περισσότερο αποκλίνοντα και περισσότερο ψυχικά διαταραγμένα σε σύγκριση με τους άνδρες χρήστες (Ettorre, 1992). Η πλειοψηφία των ερευνών συγκλίνει όντως στην άποψη ότι η ουσιοεξάρτηση καθιστά τις γυναίκες διπλά στιγματισμένες (Cohen, 2000. Copeland, 1997. Copeland & Hall, 1992. Ettorre, 1992. Glover-Reed, 1985. Kaufman, 1994. Rosenbaum, 1981. Snell, 1996. Taylor, 1993. Underhill, 1986. United Nations, 2004. Waterson & Ettorre, 1989) με «το κοινωνικό σύνολο να τις αποστρέφεται και να τις θεωρεί “μιάσμα-τα”, φορείς της καταστροφής των κοινωνικών αξιών και παραδόσεων ... καθώς και πηγή κοινωνικών δεινών» (Μάτσα, 1998, σ. 87, βλ., επίσης, Μάτσα, 2001). Υπό το πρίσμα αυτό, οι γυναίκες αναπαρίστανται ως αποκλίνοσες όχι μόνο λόγω της χρήσης ναρκωτικών αλλά και λόγω της παραβίασης των αρχών της κοινωνίας σε σχέση με την προσδοκώμενη γυναικεία συμπεριφορά, και κυρίως με το ρόλο της συζύγου και μητέρας (Ettorre, 1992). Αυτό διαφαίνεται και από την παρατήρηση ότι αρκετοί ερευνητές φαίνεται να ασπάζονται την αντίληψη ότι η χρήση παράνομων ναρκωτικών ουσιών είναι μια “μη θηλυκή” ενασχόληση που λαμβάνει χώρα σε ένα πεδίο που κυριαρχείται από άνδρες χρήστες και από ανδρικές αναπαραστάσεις (Malloch, 1999). Όσον αφορά το ζήτημα αυτό, κάποιοι συγγραφείς αναφέρουν ότι οι εξαρτημένες γυναίκες ίσως ξεκινούν τη σταδιοδρομία τους στη χρήση κάτω από σοβαρότερες ψυχοκοινωνικές πιέσεις από ό,τι οι άνδρες και πιθανολογούν ότι η τοξικοεξάρτηση αποτελεί αντίδραση στα στερεότυπα που επιτάσσει το φύλο τους (Zimmer-Höfler & Dobler-Mikola, 1992).

Πρόσφατα υπάρχει ένα αυξανόμενο ερευνητικό και θεωρητικό ενδιαφέρον γύρω από ζητήματα φύλου στην ουσιοεξάρτηση, καθώς έχει τονιστεί ότι οπτικές που παίρνουν υπόψη το φύλο είναι σημαντικές για τη θεραπευτική αντιμετώπιση και την πολιτική υγείας γύρω από τα ναρκωτικά (Ettorre, 2004. Klee, Jackson, & Lewis, 2002). Διεθνείς οργανισμοί και διακρατικά δίκτυα όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, το Διεθνές Συμβούλιο για το Αλκοόλ και τις Εξαρτήσεις (International Council on Alcohol and Addictions) καθώς και η Ομάδα Pompidou στην Ευρώπη επικεντρώνονται σε ζητήματα που σχετίζονται με τη γυναικεία ουσιοεξάρτηση (United Nations, 2004). Επιπλέον, σήμερα φαίνεται να κερδίζει ολοένα και μεγαλύτερη αποδοχή η αντίληψη ότι οι γυναίκες με προβλήματα εξάρτησης πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως “ειδικός πληθυσμός”, για την υποστήριξη του οποίου απαιτείται η χάραξη εξειδικευμένων στρατηγικών. Στο πλαίσιο αυτής της διαπί-

στώσης αναζητούνται τρόποι για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του προβλήματος καθώς και θεραπευτικές πρακτικές ευαισθητοποιημένες προς τις γυναίκες (βλ. και Becker & Duffy, 2002. Health Canada, 2001. Hedrich, 2000. Stocco at al., 2000. United Nations, 2004). Αυτή η οπτική ενισχύεται από κλινικές μελέτες που επισημαίνουν ότι οι γυναίκες με προβλήματα εξάρτησης έχουν διαφορετικές ανάγκες από ό,τι οι άντρες χρήστες (Stevens & Glider, 1994) και ότι μια σειρά χαρακτηριστικών εμφανίζονται με μοναδικό τρόπο στις γυναίκες (Baker & Carson, 1999) και για το λόγο αυτό χρήζουν διαφορετικής αντιμετώπισης και θεραπευτικής παρέμβασης. Οι διαφορές ανάμεσα στους χρήστες και στις χρήστριες αποδίδονται σε πολλαπλούς παράγοντες, βιολογικούς, ψυχολογικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς, οι οποίοι σχετίζονται με την κατανομή των έμφυλων ρόλων στην κοινωνία (βλ. και Berko, 1991).

Τις τελευταίες δεκαετίες, με την επίδραση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού και του φεμινισμού στην ψυχολογία, το κοινωνικό φύλο έχει αρχίσει να μελετάται όχι ως μια σταθερά, αλλά ως μια κοινωνική κατηγορία, η οποία είναι υπό διαπραγμάτευση μέσα στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, σε συγκεκριμένα κάθε φορά ιστορικο-πολιτισμικά πλαίσια (π.χ., Hare-Mustin & Marecek, 1990). Ειδικότερα, από αυτή τη σκοπιά, το κοινωνικό φύλο έχει μελετηθεί ως διεργασία και ως θεσμός. Ως διεργασία, το κοινωνικό φύλο διατρέχει όλες τις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις και καθορίζει το νόημα του “θηλυκού” και του “αρσενικού”, όπως και της “θηλυκότητας” και της “αρσενικότητας”, σε διαπροσωπικό, πολιτισμικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Ως θεσμός, το κοινωνικό φύλο θεωρείται μια δομημένη μορφή ανισότητας, η οποία είναι ενσωματωμένη στην κοινωνική οργάνωση, και συνεπώς το κοινωνικό φύλο αποτελεί ένα κανονιστικό και ηθικό σύστημα που ασκεί κοινωνικό έλεγχο (Lorber, 1997).

Σήμερα, η γνώση γύρω από το πώς το φύλο, ως διεργασία και ως θεσμός, επηρεάζει τους τρόπους με τους οποίους οι χρήστες διαχειρίζονται την καθημερινότητα και τις σχέσεις τους καθώς και το ρόλο που αυτό παίζει στην εμπειρία τους, στην ταυτότητά τους, και στην πορεία της απεξάρτησης είναι πολύ περιορισμένη (Ettorre, 2004). Έχει προταθεί ότι ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός και οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας είναι ιδιαίτερα χρήσιμες στη διερεύνηση πολύπλοκων και ευαίσθητων κοινωνικών σχέσεων, και ειδικά όσον αφορά περιθωριοποιημένες ομάδες, όπως οι γυναίκες χρήστριες (Valdez, Kaplan, & Cepeda, 2000). Η ποιοτική έρευνα στο χώρο των εξαρτήσεων αποσκοπεί στο να περιγράψει τόσο τα κοινωνικά νοήματα που οι συμμετέχοντες αποδίδουν στη χρήση όσο και τις κοι-

ωνικές αλληλεπιδράσεις μέσα από τις οποίες τα νοήματα αυτά δημιουργούνται και αναπαράγονται (Rhodes, 2000 στο Neale, Allen, & Coombes, 2005). Αν και συνιστούν σχετικά μικρό τμήμα της ερευνητικής βιβλιογραφίας, οι ποιοτικές έρευνες που έχουν διεξαχθεί στο χώρο των εξαρτήσεων έχουν βοηθήσει στην απομυθοποίηση και στην καλύτερη κατανόηση της χρήσης, έχουν αμφισβητήσει αρνητικά στερεότυπα γύρω από τους χρήστες, έχουν ενισχύσει την ανάπτυξη θεωριών για τη χρήση και έχουν χρησιμοποιηθεί για την αξιολόγηση της πολιτικής και των πρακτικών φροντίδας από τη σκοπιά των χρηστών των υπηρεσιών (Neale et al., 2005).

Μια σχετικώς πρόσφατη ποιοτική κονστρουξιονιστική προσέγγιση στην ψυχολογική έρευνα είναι η *αφηγηματική ανάλυση*, η οποία βασίζεται στην παραδοχή ότι οι άνθρωποι νοηματοδοτούμε, επικοινωνούμε αλλά και βιώνουμε την εμπειρία μας με τη μορφή ιστοριών, καθώς υποστηρίζεται ότι οι ιστορίες αποτελούν το βασικό “όχημα” μέσα από το οποίο οργανώνεται, δομείται και επικοινωνείται το νόημα (Bruner, 1990, 2004. Polkinghorne, 1988. Sarbin, 1986). Στην αφηγηματική έρευνα, οι συμμετέχοντες καλούνται να αφηγηθούν την ιστορία τους, και οι αφηγήσεις αυτές αναλύονται σε συνάρτηση με τη δομή και το περιεχόμενό τους (π.χ., Crossley, 2000. Riessman, 1993). Όσον αφορά την επιστημολογική της βάση, η αφηγηματική προσέγγιση χρησιμοποιεί κάποιες μεταμοντέρνες έννοιες, όπως είναι η εστίαση στα γλωσσικά νοήματα και στα συστήματα λόγου στην ανθρώπινη ζωή, αλλά και κάποιες έννοιες της υπαρξιστικής προσέγγισης, όπως είναι, για παράδειγμα, οι τρόποι δράσης, η ενδυνάμωση, και η ευθύνη (Polkinghorne, 1988). Έτσι, η αφήγηση θεωρείται ιδιαίτερα χρήσιμο μέσο στην κονστρουξιονιστική μελέτη και κατανόηση της ταυτότητας, η οποία εστιάζεται στην προσωπική εμπειρία, προσεγγίζοντάς την κατά τρόπο τέτοιο ώστε να διατηρεί την έννοια της υποκειμενικότητας, ενώ συγχρόνως λαμβάνει υπόψη την αλληλεπιδραστική, κοινωνική και πολιτισμική διάσταση της αφήγησης (Crossley, 2000). Για το λόγο αυτό, η παρούσα έρευνα βασίζεται στην αφηγηματική προσέγγιση για τη μελέτη του βιώματος αλλά και της έμφυλης διάστασης της ταυτότητας των χρηστών. Προηγουμένως, όμως, στην παρακάτω ενότητα θα παρουσιασθούν συνοπτικά αφηγηματικές έρευνες που εστιάζονται στο βίωμα και στην ταυτότητα ατόμων που κάνουν χρήση ψυχοτρόπων ουσιών.

Η αφηγηματική έρευνα στο πεδίο των εξαρτήσεων

Οι ποιοτικές έρευνες που μελετούν τις αφηγήσεις εξαρτημένων ατόμων εί-

ναι λίγες και έχουν εστιαστεί κατά κύριο λόγο στο περιεχόμενο των αφηγήσεων (π.χ., Hilde, 2005 στο Neale et al., 2005. Steffen, 1997). Όσον αφορά τους αφηγηματικούς τύπους, οι Hänninen και Koski-Jännes (1999) μελέτησαν τις αυτοβιογραφικές αφηγήσεις γύρω από τη θεραπεία 51 ατόμων που είχαν αναρρώσει από κάποιου τύπου εξάρτηση, και βρήκαν ότι οι περισσότερες ιστορίες ακολουθούσαν τον προοδευτικό τύπο αφήγησης (Gergen, 1988), όπου η πλοκή περιγράφει μια πορεία στην οποία ο πρωταγωνιστής πλησιάζει τον επιθυμητό του στόχο. Ειδικότερα για τις αφηγήσεις γύρω από την απεξάρτηση, η ανάλυση ανέδειξε πέντε διακριτούς τύπους: την ιστορία των Αλκοολικών Ανωνύμων (Α.Α.), την ιστορία της προσωπικής ανάπτυξης, την ιστορία της συνεξάρτησης, την ιστορία της αγάπης, και την ιστορία της απόκτησης ελέγχου. Ο κάθε τύπος περιγράφει μια διαφορετική πορεία προς τη θεραπεία, αντλεί από διαφορετικές πολιτισμικά διαθέσιμες ιστορίες, ενέχει διαφορετικές αναπαραστάσεις για την εξάρτηση και τη θεραπεία, και αντανakλά διαφορετικές ηθικές αρχές γύρω από το “καλό” και το “κακό”. Όσον αφορά τη λειτουργία τους, όλοι αυτοί οι τύποι αποδίδουν κάποιο νόημα στην ανάρρωση, κáνοντάς την κατανοήσιμη, απαλλάσσουν τον πρωταγωνιστή από την ευθύνη και την ενοχή, και δομούν μια νέα –πιο επιθυμητή– ταυτότητα για τον ίδιο.

Ένα άλλο ζήτημα που έχει μελετηθεί σε μια σειρά ερευνών αφορά την ταυτότητα που δομείται μέσα από τις αφηγήσεις για τη χρήση και τη θεραπεία. Για παράδειγμα, οι McIntosh και McKeganey (2000) εστίαστηκαν στην ανακατασκευή της ταυτότητας ως αυτή του μη χρήστη μέσα στις αφηγήσεις των συμμετεχόντων, με βάση την αφηγηματική ανάλυση συνεντεύξεων με 70 χρήστες, κυρίως ηρωίνης. Ειδικότερα, η ανάλυση ανέδειξε τρεις περιοχές στις οποίες οι αφηγήσεις λειτουργούσαν για να κατασκευάσουν την ταυτότητα του μη χρήστη. Ειδικότερα, οι συμμετέχοντες στις αφηγήσεις τους επανερμήνευαν με αρνητικό τρόπο διάφορες όψεις της ζωής τους στη χρήση και απομυθοποιούσαν την ίδια την εμπειρία της χρήσης. Το δεύτερο ζήτημα αφορά την ανακατασκευή της αίσθησης του εαυτού τους, με αναφορές στη διαφοροποίηση της εικόνας που είχαν για τον εαυτό τους πριν από την έναρξη της χρήσης, το πρόσωπο που έγιναν ως συνέπεια της χρήσης και την αίσθηση του εαυτού στον οποίο προσέβλεπαν. Τέλος, παρείχαν εξηγήσεις για τη διεργασία της απεξάρτησης, επικαλούμενοι συχνά εμπειρίες όπου “έπιασαν πάτο” ή εμπειρίες υπαρκτικής κρίσης. Όλα αυτά τα ζητήματα, κατά τους συγγραφείς, λειτουργούν για την κατασκευή μιας ταυτότητας μη χρήστη, την οποία θεωρούν ως βασική διεργασία στην πορεία προς την απεξάρτηση.

Αντίστοιχα ζητήματα, γύρω από την ταυτότητα και την ανεξάρτηση, διέκριναν οι Gibson, Acquah, και Robinson (2004) στα λεγόμενα ατόμων που βρίσκονται σε διεργασία ανεξάρτησης από τη χρήση ουσιών. Η ανάλυσή τους εστιάστηκε στην έννοια και στη λειτουργία της “περιπεπλεγμένης ταυτότητας”, η οποία χρησιμοποιείται για να διατηρήσει τη σύγκρουση ανάμεσα στην ταυτότητα του χρήστη και του μη χρήστη, αλλά και τη ροή από τη μια ταυτότητα στην άλλη. Ειδικότερα, ένα σημαντικό ζήτημα στις αφηγήσεις είχε να κάνει με το ότι, μέσα από τη χρήση, οι αφηγητές έγιναν κάτι που “κατά βάθος” δεν είναι, και ότι επανέκτησαν μια αίσθηση του ποιοι είναι. Σε αυτές τις αφηγήσεις, οι συμμετέχοντες διαφοροποιούσαν επίσης τον εαυτό τους από τους “κανονικούς” χρήστες. Ένα άλλο ζήτημα που πραγματεύονταν είχε να κάνει με την αηδία που ένιωθαν τόσο για το βρώμικο (κυριολεκτικά και συμβολικά) σώμα και την εμπειρία του να χάνουν τον έλεγχο του εαυτού τους. Τέλος, ένα ακόμη ζήτημα αφορούσε τη διαδικασία μέσα από την οποία “ξεμπερδεύταν” η ταυτότητά τους από τη χρήση. Εδώ έκαναν συχνά αναφορές στο ότι “έπιασαν πάτο” και μέσα στις αφηγήσεις τους έβαζαν απόσταση ανάμεσα στην ταυτότητα του χρήστη και σε μια αναδυόμενη ταυτότητα έξω από τη χρήση.

Αφηγηματικές έρευνες για την εξάρτηση, την ταυτότητα και το φύλο.

Όσον αφορά το φύλο, την ταυτότητα και τη χρήση υπάρχουν ελάχιστες αφηγηματικές έρευνες. Σε μια ενδιαφέρουσα μελέτη για την ταυτότητα, το φύλο και την κοινωνική κατασκευή της επικινδυνότητας της χρήσης, οι Plumbbridge και Chetwynd (1999) διεξήγαγαν συνεντεύξεις με είκοσι νέους χρήστες στη Νέα Ζηλανδία. Οι ερευνητές αυτοί διαπίστωσαν διαφορετικές αφηγήσεις και ταυτότητες σε σχέση με το φύλο και με το κοινωνικό πλαίσιο. Ειδικότερα, στις αφηγήσεις των αντρών διέκριναν δύο τύπους ταυτότητας: “τους χρήστες του Σαββατοκύριακου” (ή “ψυχαγωγικούς χρήστες”) και τα “πρεζόνια”. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι έκαναν ψυχαγωγική χρήση σχετικώς σπάνια, πάντοτε στα πλαίσια μιας κοινωνικής συνθήκης και, συνεπώς, θεωρούσαν ότι δεν ήταν εξαρτημένοι, ενώ παρουσίαζαν τον εαυτό τους ως ένα άτομο ηρωικό και έτοιμο να αντιπαρατεθεί σε κάθε σύμβαση. Περιέγραφαν την εισαγωγή τους στην ενέσιμη χρήση ως απόφαση που πήραν στην αναζήτηση ωριμότητας, τόνιζαν τον αυτοέλεγχο που τους χαρακτηρίζει και διαφοροποιούσαν τον εαυτό τους από τα “πρεζόνια” που περιγράφονταν ως εξαρτημένοι και χωρίς έλεγχο. Ένα μικρότερο ποσοστό των αντρών κατασκεύασαν την ταυτότητα του “πρεζονισού”, δεχόμενοι ότι είναι εξαρτημένοι. Οι αφηγήσεις τους οργανώνονταν γύρω από τον αισθησιακό ηδονισμό: η χρήση έχει να κάνει

με την αναζήτηση της απόλαυσης και δεν αναγνωρίζουν καμία πιθανή αρνητική συνέπεια.

Η ταυτότητα που αναπτυσσόταν στις αφηγήσεις των γυναικών, από την άλλη πλευρά, ήταν αρκετά διαφορετική. Όλες οι γυναίκες περιέγραφαν τον εαυτό τους ως “πρεζόνι”, ανεξάρτητα από την πορεία τους στη χρήση, και όλες περιέγραφαν τη χρήση ως αποτέλεσμα ασυνείδητών τους αναγκών. Όλες περιγράφουν ότι έχουν υποστεί ψυχολογική βλάβη από τον πόνο της ζωής και αρκετές αναφέρονταν σε περιστατικά βίας και κακοποίησης, τραυματικές οικογενειακές εμπειρίες και απούσες ή αδιάφορες μητέρες. Στις αφηγήσεις των γυναικών, η χρήση ουσιών περιγραφόταν –λιγότερο ή περισσότερο άμεσα– ως αποφυγή του πόνου και ο εαυτός τους ως έρμαιο μιας ψυχολογικής ανάγκης και της “εξαρτητικής” τους προσωπικότητας. Οι Plumbbridge και Chetwynd (1999) τόνισαν ότι αυτές οι ταυτότητες αποτελούν κοινωνικές κατασκευές και ότι οι σχέσεις ανάμεσα στην ταυτότητα, τη συμπεριφορά και το κοινωνικό πλαίσιο είναι πολύπλοκες. Επίσης, αυτές οι ταυτότητες δεν είναι ομοιογενείς, με την έννοια ότι ενέχουν συγκρούσεις.

Τα παραπάνω συνδέονται με ένα ζήτημα που έχει αμφισβητηθεί στην πρόσφατη βιβλιογραφία, την τάση, δηλαδή, που χαρακτηρίζει τη σχετική βιβλιογραφία να ανάγεται η εξάρτηση των γυναικών σε έμφυλες στερεοτυπικές απεικονίσεις των γυναικών ως εξαρτημένες από τους άντρες και υποτελείς σε αυτούς. Πρόσφατες έρευνες δείχνουν ότι οι χρήστριες προέρχονται από διάφορες κοινωνικές τάξεις, τρόπους ζωής, κοινωνικά πλαίσια, και πορείες στην “οικονομία” των παράνομων ουσιών, όπως επίσης ότι ασκούν ένα φάσμα ελέγχου γύρω από τη χρήση ουσιών και ότι δείχνουν ένα μεγαλύτερο εύρος αυτονομίας απ’ ό,τι προτείνουν παλιότερες έρευνες. Για παράδειγμα, οι Valdez et al. (2000), με βάση την ανάλυση αυτοβιογραφικών συνεντεύξεων από Μεξικανές-Αμερικανίδες χρήστριες ηρωίνης, διαπίστωσαν ότι η πλειοψηφία των συμμετεχουσών περιέγραφαν μια “παράδοξη αυτονομία”. Ο όρος αυτός αντανάκλα την παρατήρηση ότι η εξάρτηση από τις ουσίες δεν οδήγησε στην αναπαράγωγή της παραδοσιακής, στην κουλτούρα τους, εξάρτησης από τους άντρες, αλλά αντίθετως σε μια “παράδοξη αυτονομία” που εκφράζει πολλά στοιχεία που παραδοσιακά θεωρούνται ανδρικά χαρακτηριστικά, όπως είναι η επιθετικότητα, η διεκδικητικότητα, και η κυριαρχία. Είναι μια αυτονομία που συνοδεύεται από την απώλεια εγγύτητας προς άλλους –όπως συχνά και την απώλεια των παιδιών– και είναι παράδοξη, επειδή είναι το αποτέλεσμα της πάλης για επιβίωση και όχι της απόπειρας να ξεπεραστεί η θυ-

ματοποίηση. Επίσης, επειδή είναι μια αυτονόμηση που έρχεται ως αποτέλεσμα της εξάρτησης από την ηρώινη. Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξαν οι Roche, Neaigus, και Miller (2005), οι οποίοι μελέτησαν τα πρότυπα αφήγησης από αυτοβιογραφικές συνεντεύξεις με 28 γυναίκες χρήστριες ηρώινης που δούλευαν στο δρόμο ως πόρνες, στη Νέα Υόρκη. Η έρευνα αυτή υποστηρίζει ότι, αν και από υλική πλευρά αυτές οι γυναίκες είχαν ελάχιστους πόρους, βίωναν ακραία φτώχεια, ήταν συχνά άστεγες, και είχαν ελάχιστες ευκαιρίες στη ζωή τους, παρ' όλα αυτά διατηρούσαν κάποια αίσθηση ελέγχου και έπαιρναν σημαντικές αποφάσεις για τη ζωή και τις πράξεις τους. Αυτό εκφραζόταν και μέσα από τον τρόπο με τον οποίο αξιολογούσαν τους κινδύνους που ενέχει η δουλειά τους.

Οι παραπάνω έρευνες αναδεικνύουν τη σημασία του φύλου στην κατανόηση της κατασκευής της ταυτότητας ατόμων που κάνουν χρήση ουσιών και στην κατανόηση της εμπειρίας της ουσιοεξάρτησης και της απεξάρτησης, θέματα που με τη σειρά τους εμπλέκονται στη θεραπευτική αντιμετώπιση του φαινομένου. Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι η οπτική του κοινωνικού κονστρουξιονισμού είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για τη μελέτη ζητημάτων όπως είναι η ταυτότητα και το φύλο. Η παρούσα έρευνα αντλεί από το επιστημολογικό πλαίσιο του κοινωνικού κονστρουξιονισμού και εστιάζεται στις έμφυλες όψεις της ταυτότητας που κατασκευάζουν γυναίκες πρώην χρήστριες ηρώινης μέσα στις αφηγήσεις για τη ζωή τους.

Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΕΥΝΑ

Στόχοι

Η παρούσα εργασία βασίστηκε σε μια μελέτη που πραγματοποιήθηκε με γυναίκες πρώην χρήστριες ψυχοτρόπων ουσιών και είχε ως βασικό στόχο να διερευνήσει τις σημασίες και τα νοήματα που αποδίδουν οι γυναίκες στο βίωμα της εξάρτησης καθώς και τους τρόπους με τους οποίους ερμηνεύουν, περιγράφουν και δικαιολογούν αυτή τους την εμπειρία, με ειδική έμφαση στο ζήτημα του φύλου. Στόχος της έρευνας ήταν, επίσης, να διερευνήσει τους τρόπους με τους οποίους οι γυναίκες δομούν την ταυτότητά τους σε διαφορετικές περιόδους της ζωής τους. Η έρευνα εξετάζει, μέσα από το λόγο των ίδιων των γυναικών, τις συνδέσεις ανάμεσα στην ουσιοεξάρτηση, στην ταυτότητα και στο φύλο.

Μέθοδος

Συμμετέχουσες. Το υλικό της έρευνας αποτελείται από αφηγηματικές συνεντεύξεις με τέσσερις γυναίκες, οι οποίες βρίσκονταν στη διαδικασία θεραπείας σε θεραπευτικό πρόγραμμα του Κέντρου Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕ.Θ.Ε.Α.). Όλες οι συμμετέχουσες ξεκίνησαν τον πειραματισμό με τις ουσίες στα πρώτα εφηβικά τους χρόνια (περίπου 14 ετών) και ήταν χρήστριες πολλαπλών ουσιών με βασική ουσία κατάχρησης την ηρωίνη. Οι συμμετέχουσες ήταν 24 έως 26 ετών. Κατά τη χρονική περίοδο διεξαγωγής της έρευνας είχαν συμπληρώσει το μεγαλύτερο διάστημα της παραμονής τους (9-11 μήνες) σε θεραπευτική κοινότητα και προετοιμάζονταν για την είσοδό τους στη φάση της κοινωνικής επανένταξης. Πριν από την έναρξη διεξαγωγής των συνεντεύξεων οι συμμετέχουσες ενημερώθηκαν για τις δεοντολογικές δεσμεύσεις της έρευνας καθώς και για τους τρόπους αξιοποίησης του ερευνητικού υλικού, ενώ ζητούνταν και εξασφαλιζόταν η εθελοντική συμμετοχή τους σε αυτή.

Υλικό – Ανάλυση. Οι συνεντεύξεις είχαν διάρκεια από 90 έως 110 λεπτά και σχεδιάστηκαν με βάση τις προτάσεις των Lieblich, Tuval-Mashiach, και Zilber (1998) για την αφηγηματική έρευνα. Ειδικότερα, οι συμμετέχουσες κλήθηκαν να διηγηθούν τη ζωή τους σαν να ήταν ιστορία σε βιβλίο, χωρίζοντάς την σε κεφάλαια και προσδίδοντας σε κάθε κεφάλαιο έναν τίτλο. Η ανάλυση ακολούθησε την πορεία που προτείνουν οι Lieblich et al. (1998), που περιλαμβάνει πολλαπλές αναγνώσεις του υλικού, την αναγνώριση των βασικών θεμάτων και τη διερεύνηση της οργάνωσης και της πλοκής των αφηγήσεων. Κατά τη διαδικασία της ανάλυσης η κάθε συνέντευξη προσεγγίστηκε στο σύνολό της και υιοθετήθηκε μια ολιστική προσέγγιση, κατά την οποία τα τμήματα του κειμένου ερμηνεύονταν υπό το πρίσμα και άλλων μερών καθώς και της συνολικής αφηγηματικής διάρθρωσης του κειμένου. Έμφαση δόθηκε τόσο στη μορφή όσο και στο περιεχόμενο των αφηγήσεων, ενώ αναζητήθηκαν εκείνες οι αφηγηματικές αποδόσεις που εγγράφονταν στο λόγο των γυναικών ως τυπικές στον τρόπο με τον οποίο μιλούν για την εμπειρία της εξάρτησης και αναφέρονται σε έμφυλες πτυχές της ταυτότητάς τους. Η ανάλυση έγινε κατά κύριο λόγο από την πρώτη συγγραφέα σε συνεργασία με τη δεύτερη. Εξελίχθηκε και μορφοποιήθηκε σε τελική μορφή μέσα από πολλαπλές συζητήσεις ανάμεσα στις δύο συγγραφείς.

Αποτελέσματα

Παρά τις ανόμοιες εμπειρίες των γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνα, εγγράφονται στις αφηγήσεις τους κοινά σημεία στον τρόπο με τον οποίο αναφέρονται στη ζωή τους και σε πτυχές που σχετίζονται με το φύλο τους. Ειδικότερα, οι αφηγήσεις παρουσιάζουν μια δομή που βασίζεται σε μια πλοκή με τρία μέρη: (α) τη ζωή πριν από τη χρήση ουσιών, με εκτενείς αναφορές στην οικογένεια, σε παιδικά τραύματα και σε συνθήκες που οδήγησαν στη χρήση· (β) τη ζωή και τον εαυτό όπως διαμορφώθηκαν από την εξάρτηση, με βασικά θέματα την περιγραφή των συνθηκών της ζωής στη χρήση και των συνεπειών της όπως είναι, για παράδειγμα, η φυλάκιση, προβλήματα υγείας, η κόπωση από την παράνομη ζωή, η βία· (γ) τέλος, τη θεραπεία, με βασικό θέμα την απόφαση για την αναζήτηση θεραπείας ως απάντηση στην εξαθλίωση. Κυρίαρχο θέμα στην τρίτη περίπτωση είναι ότι “έπιασαν πάτο”, και τις αλλαγές που συντελούνται στο πλαίσιο της θεραπευτικής διεργασίας.

Αυτή η πλοκή θυμίζει τις “παθογραφίες” και τις “αφηγήσεις αποκατάστασης” στο πλαίσιο της αφηγηματικής μελέτης της χρόνιας ασθένειας (Frank, 1995. Hawkins, 1990). Οι “παθογραφίες” έχουν ως κεντρική πλοκή την “αναγέννηση”, η οποία ακολουθεί μια σημαντική κρίση, και συνήθως χωρίζονται σε τρία μέρη: (α) την περίοδο πριν την αρρώστια, η οποία συχνά περιγράφεται ως μια εποχή γεμάτη από ανθυγιεινές συμπεριφορές, (β) την κρίση της αρρώστιας, με βασικό ζήτημα την πιθανότητα του θανάτου, και (γ) την αναγέννηση, που περιγράφει το ξεπέρασμα της αρρώστιας και τη δημιουργία μιας νέας προσέγγισης της ζωής. Ο Frank (1995) διακρίνει τρεις βασικούς τύπους στις αφηγήσεις ασθενών για τον καρκίνο. Ο πιο κοινός τύπος αφήγησης για τον καρκίνο είναι η “αφήγηση της αποκατάστασης”, ο οποίος περιλαμβάνει το πέραςμα από τρεις φάσεις: την αρχική φάση υγείας, την εισβολή της ασθένειας, και την επαναφορά στην υγεία.

Όσον αφορά το περιεχόμενο των αφηγήσεων, και ειδικότερα σε σχέση με το φύλο, γίνεται αναφορά σε δύο βασικά ζητήματα. Το πρώτο αφορά την ελαχιστοποίηση της έμφυλης διάστασης των γυναικών και το δεύτερο το ρόλο του ερωτικού συντρόφου. Οι συμμετέχουσες περιγράφουν ότι, με την έναρξη της εξάρτησης, μειώθηκε η διαφοροποίησή τους σε σχέση με το φύλο, ως προς την εμφάνισή τους, τις εσωτερικές ψυχολογικές τους διεργασίες και τον τρόπο που σχετιζόνταν με τους άλλους. Ο ερωτικός σύντροφος εμφανίζεται να κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο σε όλα τα στάδια

της διαδρομής στη χρήση και ιδιαίτερα στη μύηση στον κόσμο των ουσιών. Αυτή η διαπίστωση είναι σύμφωνη με τη σχετική βιβλιογραφία (π.χ., Anglin, Booth, Kao, Harlow, & Peters, 1987. Hser, Anglin, & Mcglouthin, 1987). Ωστόσο, οι συμμετέχουσες παρουσιάζουν το σύντροφό τους όχι ως υπαίτιο, αλλά ως δίοδο, προς τον κόσμο των ουσιών. Στα αφηγηματικά σχήματα που χρησιμοποιούν, αρνούνται να αποδώσουν στον εαυτό τους την εικόνα του θύματος ή τουλάχιστον τη διαπραγματεύονται. Μια τυπική αφηγηματική απόδοση για την ερωτική σχέση είναι η εξιδανίκευσή της, ιδιαίτερα στις αρχικές της φάσεις. Ακόμη και στην εξαθλίωση της εξάρτησης, οι ερωτικές σχέσεις διατηρούν ένα “φωτοστέφανο” στοργής και αλληλεγγύης. Η τάλαιπωρία, οι περιπέτειες, οι κίνδυνοι και οι κοινές κακουχίες της ζωής στη χρήση παρουσιάζονται ως παράγοντες που ενισχύουν τη συνεκτικότητα του ζευγαριού.

Τέλος, όσον αφορά τη λειτουργία των αφηγήσεων σε σχέση με την ταυτότητα που δομούν, διακρίνονται δύο συνδεδεμένα ζητήματα. Βασική λειτουργία των αφηγήσεων φαίνεται να είναι η κατασκευή μιας ταυτότητας μη χρήστριας, η οποία επιτυγχάνεται μέσα από διάφορους τρόπους αποστασιοποίησης της αφηγήτριας από τον εαυτό, τις επιλογές και τις συμπεριφορές της, όπως ήταν κατά την περίοδο της εξάρτησης. Σχετικό με αυτό είναι το ζήτημα της ηθικής ευθύνης για τις συμπεριφορές αυτές. Οι γυναίκες της έρευνας φαίνεται να το διαπραγματεύονται με το να παρουσιάζουν τον εαυτό τους ως το “θύμα” (κυρίως ψυχολογικών αναγκών) διατηρώντας συγχρόνως την αίσθηση ότι είναι φορείς δράσης. Η αποποίηση της “μιασμένης” ταυτότητας της χρήστριας έχει παρατηρηθεί και σε άλλες έρευνες που μελετούν τις αφηγήσεις χρηστών σε διεργασία απεξάρτησης και μπορεί να κατανοηθεί τόσο σε ενδοπροσωπικό όσο και σε διαπροσωπικό επίπεδο, με την έννοια ότι η αφηγήτρια με αυτό τον τρόπο αποπειράται να επανακατασκευάσει μια νέα ταυτότητα, αλλά και να παρουσιάσει τον εαυτό της με πιο ευνοϊκούς όρους στην ερευνητρια.

Η ανάλυση που θα παρουσιαστεί στην επόμενη ενότητα αντλεί από την αφήγηση της Ελένης¹, η οποία επιλέχθηκε επειδή αναδεικνύει με καθαρότητα ζητήματα που σχετίζονται με το φύλο και την ταυτότητα σε σχέση με τη γυναικεία ουσιοεξάρτηση. Η ανάλυση είναι οργανωμένη γύρω από δύο βασικούς άξονες, την αποστασιοποίηση από την ταυτότητα της χρήστριας και τη διαπραγμάτευση του φύλου, η οποία μετεξελίσσεται στην πορεία της αφήγησης.

1. Το «Ελένη» είναι ψευδώνυμο, και έχουν παραποιηθεί προσωπικά στοιχεία για να προστατέψουν την ανωνυμία της αφηγήτριας.

Η περίπτωση της Ελένης. Η Ελένη είναι 24 ετών και έχει συμπληρώσει 11 μήνες παραμονής στη θεραπευτική κοινότητα. Η αφήγησή της κατά το μεγαλύτερο μέρος έχει απαισιόδοξο τόνο και η ροή της, ειδικά στην αρχή, είναι αργή, με μεγάλες παύσεις και σιωπές. Όσον αφορά το περιεχόμενο, η Ελένη ξεκινά την αφήγησή της αναφερόμενη στην παιδική της ηλικία, και σκιαγραφεί τους βασικούς χαρακτήρες στην ιστορία της. Οι αναφορές στη μητέρα είναι πολυάριθμες και η μητέρα περιγράφεται άλλοτε ως απόμακρη και άλλοτε ως ασφυκτικά προστατευτική, ενώ ο πατέρας παρουσιάζεται ως παθητικός και αδιάφορος. Οι αναφορές στον παππού και στη γιαγιά είναι εμποτισμένες άλλοτε με τρυφερότητα και άλλοτε με πικρία. Η Ελένη περιγράφει ότι από πολύ νωρίς αναγκάστηκε να αναλάβει καθήκοντα και ευθύνες που δεν άρμοζαν στην ηλικία της. Στην προσπάθειά της να ξεφύγει από το ασφυκτικό πλαίσιο της οικογένειας και να ικανοποιήσει την ανάγκη της για νέες εμπειρίες, άρχισε να εργάζεται σε ένα κέντρο διασκέδασης τον καιρό που φοιτούσε στο λύκειο, όπου και έγινε η μύησή της στις ουσίες. Περιγράφει με γλαφυρότητα τις δυσκολίες που βίωσε στη ζωή στη χρήση, τονίζοντας την αρνητική αντιμετώπιση από τον κοινωνικό περίγυρο στη μικρή πόλη όπου ζούσε, και την εξαθλίωση, σωματική και ψυχική, που τελικά την ώθησε να αναζητήσει βοήθεια. Τέλος, αναφέρεται στην παραμονή της στη θεραπευτική κοινότητα, στις αλλαγές που παρατηρεί στον εαυτό της και στα μελλοντικά της σχέδια.

Η ζωή πριν από τη χρήση. Το μέρος της αφήγησης που αφορά τη ζωή πριν από τη χρήση ουσιών μονοπωλούν οι εκτενείς περιγραφές των προσώπων της οικογένειας και των μεταξύ τους σχέσεων. Η ιστορία που αφηγείται η Ελένη, αν και ξεκινά με μια αναφορά στην υπερβολική αγάπη που βίωσε, σύντομα εξελίσσεται σε μια ιστορία παραμέλησης, στέρησης και εγκατάλειψης. Η ουσιοεξάρτηση αναπαρίσταται ως συνέπεια των ψυχολογικών ελλειμμάτων που δημιουργήθηκαν στην Ελένη λόγω της έλλειψης φροντίδας από τους γονείς της και της ανεπάρκειας των παππούδων στο να αντισταθμίσουν αυτή την έλλειψη. Αυτή είναι μια “τυπική” ιστορία, με την έννοια ότι επικεντρώνεται γύρω από βιώματα παραμέλησης, κακοποίησης και ψυχικού τραυματισμού, και ως θεματική συναντάται και σε άλλες έρευνες που μελετούν τις αφηγήσεις ζωής χρηστών (π.χ., Plumbbridge & Chetwynd, 1999. Roche et al., 2005. Valdez et al., 2000).

Όπως ήδη αναφέρθηκε, βασικό στοιχείο των αφηγήσεων αφορά την αποστασιοποίηση της αφηγήτριας από την ταυτότητα της χρήστριας. Στη συγκεκριμένη αφήγηση, η κατασκευή μιας εναλλακτικής ταυτότητας, μη χρήστριας, διαφαίνεται ξεκάθαρα από τα πρώτα της λόγια.

Ελένη: Να σκεφτώ τώρα πώς θα ήταν καλύτερα να μιλήσω, σε πρώτο πρόσωπο ή σε τρίτο. Θέλω δηλαδή... να με βάλω εμένα σε μια άκρη και να με παρατηρώ. Πώς ήμουν, πώς εξελίχθηκα, πώς είμαι τώρα. Δηλαδή σαν να με βλέπω. Έτσι θα το πω...

Ερευνήτρια: Αυτό που λες είναι ότι θα ήθελες να ξεκινήσεις σαν να παρατηρείς εσύ τον εαυτό σου, να μου περιγράψεις δηλαδή πώς βλέπεις τον εαυτό σου πηγαίνοντας προς τα πίσω.

Ελένη: Σαν να είμαι εγώ κάποιος που την παρατηρεί την Ελένη, πώς μεγάλωσε για παράδειγμα (παύση).

Ερευνήτρια: Υπέθεσε ότι είσαι ο συγγραφέας της ζωής σου. Ίσως αυτό θα βοηθούσε. Ότι μιλάς για τον εαυτό σου, σκέφτεσαι για τον εαυτό σου και γράφεις μια ιστορία, γράφεις ένα βιβλίο.

Ελένη: Θα ξεκινήσω από το τώρα... Δυσκολεύομαι (ψιθυριστά). Δυσκολεύομαι πώς να ξεκινήσω. Εντάξει (παύση). Εδώ και 10.5 μήνες περίπου δεν έχω κάνει χρήση καμιάς ουσίας.

Στο παραπάνω απόσπασμα, η Ελένη αποφασίζει να μιλήσει σε τρίτο πρόσωπο για τα πρώτα χρόνια της ζωής της, λαμβάνοντας έτσι τη θέση της παρατηρήτριας της ζωής της, ενώ και η ερευνήτρια την ενθαρρύνει προς αυτή την κατεύθυνση της απόστασης και του στοχασμού. Με τη φράση “πώς ήμουν, πώς εξελίχθηκα, πώς είμαι τώρα” εισάγει τη μορφή της αφήγησης που θα ακολουθήσει, η οποία και πάλι παραπέμπει σε μια διεργασία αποστασιοποίησης από τη “μιασμένη ταυτότητα” της χρήστριας. Όπως βρήκαν και οι McIntosh και McKeganey (2000), σε πολλές από τις αφηγήσεις χρηστών σε διεργασία απεξάρτησης, μία από τις διεργασίες αναδόμησης της ταυτότητας από τους συμμετέχοντες περιλάμβανε τη διαφοροποίηση ανάμεσα σε εικόνες του εαυτού πριν από τη χρήση, στο άτομο που κατέληξε να γίνει μέσα από τη χρήση, και στην αίσθηση του εαυτού στην οποία προσβλέπουν. Τα πρώτα βήματα της αφήγησης είναι δύσκολα για την Ελένη και η πρώτη πληροφορία που δίνει για τον εαυτό της αφορά το διάστημα αποχής της από τις ουσίες, τοποθετώντας και πάλι τη χρήση ξεκάθαρα στο παρελθόν της.

Στη συνέχεια, η Ελένη, αναφερόμενη στο μέρος της ζωής της πριν από τη χρήση ουσιών, περιγράφει με ζωντάνια και λεπτομέρεια την καθημερινότητά της ως παιδιού και ειδικά τη σχέση με τη μητέρα της. Στο απόσπα-

σμα που ακολουθεί περιγράφει με γλαφυρότητα τις αποτυχημένες προσπάθειές της να ανταπεξέλθει στις ανάγκες και στις προσδοκίες της μητέρας της, και ειδικότερα σε σχέση με έμφυλα προσδιοριζόμενους κοινωνικούς ρόλους.

Ελένη: Σε κάποια φάση αποφάσισε η μάνα μου να κάνει κάτι γι' αυτήν, επειδή δεν άντεχε ο παππούς μου να φροντίζει και αυτόν και τη γιαγιά και τη μάνα μου και εμένα. Και της έδωσαν κάποια χρήματα να ξεκινήσει ένα μαγαζί. Άνοιξε η μάνα μου μια ταβέρνα και δε με άφηνε ούτε λεπτό να φύγω από εκεί, ήτανε μόνη της, δε με άφηνε γιατί ήθελε κάποιον να φτιάχνει τις σαλάτες, να καθαρίζει το μαγαζί, να της κάνει παρέα, πολύ σημαντικό αυτό, δηλαδή δε μπορούσε η μάνα μου χωρίς παρέα, δεν άντεχε με τίποτα. Έφευγε το πρωί, μόλις ξυπνούσε, πήγαινε για καφέ και με άφηνε εμένα, μου έλεγε “ως που να γυρίσω μέχρι τις δύο το μεσημέρι θα έχεις σκουπίσει, θα έχεις σφουγγαρίσει, θα έχεις πλύνει τα πιάτα, θα έχεις στρώσει τα τραπέζια”, θα έχεις κάνει, θα έχεις ράνει και αν σε περιπτωση δεν έκανα τίποτα γυρνούσε στο σπίτι και με έκανε χάλια τέλος πάντων με μείωνε, δεν ήμουν ικανή να κάνω τίποτα (δάκρυα), τρία πράγματα που μου είπε να κάνω και ούτε το ένα μπορώ. Και εγώ εντάξει, έλεγα από τη στιγμή που δεν είναι ικανοποιημένη και απ' αυτά που κάνω, δεν κάνω και τίποτα. Μιλάμε τώρα για ηλικία, τελειώνα το δημοτικό τότε, τελειώνα το δημοτικό. Θα πήγαινα γυμνάσιο.

Στο απόσπασμα αυτό η Ελένη αναφέρεται στις προσπάθειές της να ανταποκριθεί σε δυσβάσταχτες για την ηλικία της καθημερινές υποχρεώσεις, οι οποίες παραδοσιακά οριζόμενες μπορούν να εκληφθούν ως “γυναικείες” δουλειές. Το απόσπασμα φέρνει στην επιφάνεια πτυχές που συνδέονται με το ζήτημα της κοινωνικοποίησης της αφηγήτριας, που άλλωστε αποτελεί σημαντική πτυχή για τη συγκρότηση της γυναικείας της ταυτότητας. Στην περίπτωση της Ελένης, αλλά και στις υπόλοιπες συνεντεύξεις, στα μέρη των αφηγήσεων που αφορούν το διάστημα της ζωής πριν από τη χρήση, οι αφηγήτριες αναφέρονται σε γεγονότα που έχουν ως κεντρικά θέματα την παραμέληση ή την κακοποίηση και τις μάταιες προσπάθειές τους να κερδίσουν την αποδοχή και την αναγνώριση μέσα από τη φροντίδα προσώπων της οικογένειας, σε βάρος των προσωπικών τους αναγκών.

Η παραπάνω πορεία ανάπτυξης μπορεί να ιδωθεί ως μια ακραία

εκδοχή του συνηθισμένου αναπτυξιακού σχήματος για τα κορίτσια, τα οποία, όπως έχουν προτείνει πολλές φεμινίστριες θεωρητικοί, καλούνται να συμμορφωθούν σε επιθυμίες και ανάγκες των άλλων και να προσφέρουν συναισθηματική και πρακτική φροντίδα (π.χ., Chodorow, 1989). Ειδικότερα, όσον αφορά την εξάρτηση, έχει υποστηριχθεί ότι η χρήση ναρκωτικών από κορίτσια όλο και πιο μικρής ηλικίας μπορεί να ερμηνευτεί και ως αντίδραση στον κοινωνικά καθορισμένο τρόπο κοινωνικοποίησής τους (Anderson, 1995 στο Μάτσας, 2001). Συγγραφείς, οι οποίοι υιοθετούν έναν φεμινιστικό προσανατολισμό (π.χ., Forth-Finegan, 1991), αναφέρουν ότι οι γυναίκες που δεν καταφέρνουν να ανταποκριθούν τελικά στο στερεότυπο του “γυναικείου ιδανικού” εμφανίζονται να επιλέγουν έναν άλλον άκαμπτο ρόλο, αυτόν της εξαρτημένης γυναίκας, ως εναλλακτικό του πρώτου.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η αναπαράσταση της ουσιοεξάρτησης ως έκφρασης συναισθηματικών αναγκών για αγάπη και φροντίδα, που είναι συνέπεια βιωμάτων παραμέλησης και κακοποίησης, είναι συνηθισμένη στις αφηγήσεις ζωής χρηστριών (π.χ., Plumbbridge & Chetwynd, 1999. Roche et al., 2005. Valdez et al., 2000). Αυτή η αναπαράσταση της χρήσης μπορεί να γίνει κατανοητή και σε σχέση με την αποποίηση της ευθύνης για τη χρήση, με την έννοια ότι η γυναίκα δε φέρει την ευθύνη για τα τραύματα τα οποία την ωθούν στη χρήση. Το αφηγηματικό αυτό σχήμα χρησιμοποιείται και στη συνέχεια της αφήγησης, όπου, όπως συζητιέται στην επόμενη ενότητα, η Ελένη κατασκευάζει στοιχεία της ζωής της που σχετίζονται με τη θηλυκότητα και τη σεξουαλικότητα ως παιδικές ανάγκες.

Η ζωή στη χρήση. Το μεγαλύτερο μέρος της αφήγησης αφορά τη ζωή της Ελένης στη χρήση και περιλαμβάνει τους λόγους που την ώθησαν στη χρήση και τις συνέπειες που είχε η χρήση στη ζωή της. Η ουσιοεξάρτηση περιγράφεται ως συνέπεια των ψυχολογικών της ελλειμμάτων αλλά και ως συνέπεια της επιθυμίας της να ξεφύγει από τους ασφυκτικούς περιορισμούς που της επέβαλλε η οικογένεια και η κοινωνία της πόλης της, περιορισμούς τους οποίους αποδίδει στο φύλο της. Η ιστορία που αφηγείται περιγράφει μια εκπτώτικη πορεία και μια σταδιακή απόκλιση από τα κοινωνικώς αποδεκτά σχήματα σταδιοδρομίας για μια γυναίκα. Παρακάτω παραθέτουμε αποσπάσματα από αυτή τη βιογραφική διαδρομή, εστιάζοντας σε θέματα που άπτονται του φύλου, και ειδικότερα θέματα που αφορούν τη σεξουαλικότητα, τον έλεγχο, την αίσθησή της ως γυναίκας και τη σχέση της με τον ερωτικό της σύντροφο.

Και εδώ, βασικό στοιχείο της ταυτότητας που δομείται μέσα στην αφήγηση είναι η αποστασιοποίηση από τη χρήση, κάτι που διαφαίνεται από τον τρόπο που μιλά για τις ερωτικές της επαφές και την απώλεια ελέγχου, για παράδειγμα, στο παρακάτω απόσπασμα.

Ελένη: Σε όλους άρεζα έξω (...) από τη μια με ανέβαζε εμένα να με θεωρούν και όμορφη, να με ψάχνουνε, να χαίρονται όταν με βλέπανε! Ποτέ δεν είχα αναρωτηθεί για ποιο λόγο άραγε τώρα με ψάχνανε; Για ποιο λόγο θέλουν να με πάρουν μαζί τους στην πόλη; Για ποιο λόγο θέλουν να με κεράσουνε; Για ποιο λόγο θέλουν να με ποτίσουνε; Τόσο συμπαθητική είμαι; Δηλαδή το μυαλό μου εκεί είχε κολλήσει, είχε μείνει στην ερώτηση, δεν είχε δώσει απάντηση σ' αυτό... Λιώμα σε ένα μαγαζί να γίνεται πανικός μέσα από κόσμο και να είμαι εγώ τώρα να μη μπορώ να σταθώ στα πόδια μου. Εντάξει εμένα μου τα λέγανε όλα αυτά, την επόμενη μέρα, να ...πιγαίνω από αγκαλιά σε αγκαλιά στα αγόρια. Να τους αφήνω να με χαϊδεύουνε, μπροστά στον κόσμο... Ήμουνα πολύ εύκολη! Πάνω που βλέπανε ότι δεν είχα πια τον έλεγχο, έρχονταν κάποιος δηλαδή που εγώ τον θεωρούσα φίλο μου, με έπαιρνε, φεύγαμε με το αυτοκίνητο. Από δω και από κει. Τόσο δηλαδή που δεν ήξερα τι μου γινότανε. Τους άφηνα και με έκαναν ό,τι θέλανε. Και καλά αντιστεκόμουνα για να φανώ κάπως αλλά ποτέ, ποτέ θυμάμαι δεν απόλυνσα ούτε μια στιγμή απ' αυτές που... Δε θέλω να το πω, πολύ σοβαρά σου μιλάω, ούτε να σκεφτώ αυτή τη λέξη. Αηδία ένιωθα! Το Σάββατο με τον Άλφα, την Κυριακή με τον Βήτα, την Τετάρτη με τον Γάμα. Ένα παιδί που μάλλον ποιος θα το πάρει.

Οι ερωτικές σχέσεις παρουσιάζονται ως σχέσεις εκμετάλλευσης, με την Ελένη να γίνεται θύμα αυτών που θεωρούσε φίλους της και να συμπεριφέρεται υποκινούμενη από μια βαθιά ανάγκη για αναγνώριση και αποδοχή, παρά από την ερωτική επιθυμία ή την ικανοποίηση. Η ανάγκη της να είναι δημοφιλής και επιθυμητή καθώς και η επιβεβαίωση της εξωτερικής της εικόνας είναι στοιχεία που εγγράφονται ως σημαντικά. Η Ελένη αναφέρεται στον εαυτό της σε αυτή την περίοδο με μια διπλή σημασιολόγηση: ως “εύκολη γυναίκα” και ως “παιδί”. Έτσι, αν και αποδίδει στον εαυτό της έμφυλα χαρακτηριστικά (ως εύκολη γυναίκα με πολλαπλές ερωτικές επαφές), το νόημα που τους προσδίδει καθορίζεται από το δεύτερο στοιχείο της ταυτότητάς της, αυτό του παιδιού. Ο χαρακτηρισμός “παιδί” που αποδίδει στον εαυτό της μετριάζει το ηθικό

βάρος που συνοδεύει την “εύκολη γυναίκα”, αφού το παιδί στερείται της απαιτούμενης ωριμότητας, διακρίνεται από αθωότητα και αξίζει την επιείκεια. Επίσης, το παιδί, όπως χρησιμοποιείται εδώ, είναι άφυλο και προσεξουαλικό, και έτσι η σεξουαλική συμπεριφορά χάνει την έμφυλή της διάσταση και περιγράφεται ως παιδική και υποκινούμενη από ‘παιδικές’, και κατ’ επέκταση “αγνές”, ανάγκες για προσοχή, αποδοχή και αγάπη παρά από “θηλυκές”, σεξουαλικές ανάγκες και επιθυμίες. Παρόμοια λειτουργία επαναπροσδιορισμού της σεξουαλικής συμπεριφοράς έχει και η αναφορά στην αηδία σχετικά με τις ερωτικές επαφές, που υπογραμμίζεται από τη δυσκολία ακόμη και να αναφερθεί στη λέξη “σεξ”.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο επαναπροσδιορισμός της “εύκολης γυναίκας” με όρους παιδικών αναγκών λαμβάνει χώρα σε ένα πολιτισμικό πλαίσιο που συνήθως απεικονίζει τις γυναίκες χρήστριες ως “υπερ-σεξουαλικές” γυναίκες που είναι στο έλεος της ουσιοεξάρτησης, και φτάνουν στα άκρα λόγω αυτής, χωρίς καμία αίσθηση ηθικής ή ελέγχου. Αν και δε γίνεται ρητά αναφορά σε αυτή την απεικόνιση, αυτή φαίνεται να πλαισιώνει τη συγκεκριμένη συνέντευξη. Έχει προταθεί ότι αυτή είναι μια απεικόνιση, η οποία χρησιμοποιείται στις αφηγήσεις γυναικών ως “το χειρότερο δυνατό σενάριο” με το οποίο συγκρίνεται και αξιολογείται η ατομική συμπεριφορά, ενώ πολλές γυναίκες αναπαριστούν τον εαυτό τους ως διαφορετικό από αυτό το στερεότυπο (Roche et al., 2005).

Ένα ακόμη σημαντικό θέμα που διαφαίνεται στο παραπάνω απόσπασμα, και σχετίζεται και πάλι με την αποστασιοποίηση από την ταυτότητα της χρήστριας, αφορά την απώλεια του ελέγχου, στην οποία γίνονται πολλές αναφορές (π.χ., “Να μη μπορώ να σταθώ στα πόδια μου”, “Εμένα μου τα λέγανε όλα αυτά την επόμενη μέρα”, “δεν ήξερα τι μου γινότανε”). Η έλλειψη ελέγχου αποτελεί βασικό στοιχείο των αφηγήσεων για την ουσιοεξάρτηση (Martin & Stenner, 2004) και ειδικότερα όσον αφορά τις γυναίκες χρήστριες. Οι Plumbridge και Chetwynd (1999) βρήκαν ότι από τις αφηγήσεις των γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνά τους έλειπαν περιγραφές γύρω από τον έλεγχο και την αίσθηση ότι οι ίδιες έπαιρναν αποφάσεις για τη ζωή τους.

Το θέμα της έλλειψης ελέγχου είναι χαρακτηριστικό και της ιστορίας της “προσωπικής ανάπτυξης” που είναι ένας αφηγηματικός τύπος για την ουσιοεξάρτηση, τον οποίο χρησιμοποιούν σχεδόν αποκλειστικά γυναίκες (Hänninen & Koski-Jännes, 1999). Η πλοκή της ιστορίας της προσωπικής ανάπτυξης περιέχει αναφορές σε μια οικογενειακή ζωή που παρέβλεπε συστηματικά τις ανάγκες, τα συναισθήματα και τις επιθυμίες του παιδιού, που

οδήγησε το κορίτσι στο να λειτουργεί ώστε να ευχαριστεί τους άλλους και κατ' επέκταση στην ουσιοεξάρτηση. Σε αυτό τον αφηγηματικό τύπο, η ουσιοεξάρτηση αναπαρίσταται ως αποτέλεσμα καταπιεστικών σχέσεων ενώ η ανάρρωση ως σταδιακή χειραφέτηση από αυτές και ανεύρεση του "πραγματικού εαυτού". Από την άλλη πλευρά, πρέπει να σημειωθεί ότι η εικόνα που αφορά την απώλεια ελέγχου και δύναμης δεν είναι απλή, καθώς τόσο στις παρούσες συνεντεύξεις όσο και στην πρόσφατη βιβλιογραφία υπάρχουν και αφηγήσεις από γυναίκες χρήστριες που περιλαμβάνουν αναφορές στην προσωπική δύναμη, στην πρόθεση, στον έλεγχο και στην ηδονιστική αναζήτηση της ικανοποίησης (Ettorre, 1992. Hammersley, Khan, & Ditton, 2002. Measham, 2002).

Το παρακάτω απόσπασμα αναφέρεται ρητά στο φύλο, σε σχέση με τη ζωή στη χρήση, καθώς γίνονται συγκρίσεις τόσο με τις "παραδοσιακές γυναίκες" όσο και με τους άντρες χρήστες, ενώ η ουσιοεξάρτηση αναπαρίσταται ως αντίδραση στους περιοριστικούς ρόλους των γυναικών. Μέσα από αυτές τις συγκρίσεις, η Ελένη ως γυναίκα χρήστρια καταλήγει να αναπαριστά τον εαυτό της κατά τη διάρκεια της χρήσης ως ένα ον άφυλο, μη θηλυκό. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτή είναι και η μόνη διαθέσιμη πολιτισμικά εκδοχή για μια γυναίκα χρήστρια, εναλλακτική στη βαριά στιγματισμένη αναπαράσταση της "εύκολης γυναίκας".

Ελένη: Εγώ πλέον έβλεπα τις φίλες μου, η μια να έχει σοβαρή σχέση, η άλλη να είναι αφοσιωμένη στο διάβασμα για να περάσει σε κάποια σχολή, η άλλη να ετοιμάζεται να παντρευτεί, η άλλη να είναι ήδη έγκυος, έπρεπε και εγώ να κάνω κάτι. Και εγώ δηλαδή ήμουνα πολύ στο πουθενά, το μόνο που με ενδιέφερε ήταν να βγαίνω έξω. Είχα πάρα πολλούς φίλους και φίλες, είχα από το σχολείο που γνώρισα, την πόλη και αυτοί που ήτανε στο χωριό με έβλεπαν ότι σιγά σιγά αρχίζω και παίρνω τον κατήφορο. Καλά στο σπίτι μάθαιναν τι γίνεται με μένα και αυτό που γινότανε ήταν να σηκώνουν χέρι πάνω μου. Ότι τους κάνω ρεζίλι, ότι τόσα χρόνια με μεγάλωναν και εγώ τους έχω κάνει να ντρέπονται να βγαίνουν έξω για μένα. Και ότι μάθαιναν ότι κάνω παρέα με αλήτες. Γιατί δηλαδή όλα τα κορίτσια να έχουνε κάνει κάτι στη ζωή τους και εγώ να έχω φτάσει στο σημείο αυτό;

(...)

Ελένη: Εγώ θεωρούσα ότι για τα αγόρια ήταν ήδη δεδομένο ότι για ένα κορίτσι, όπως εγώ παράδειγμα, τότε για το χωριό ακόμη και για

την πόλη, ήτανε αδιανόητο να κάνει αυτά τα πράγματα. Γιατί όπως είπα και νωρίτερα όλες οι φίλες μου στο χωριό, οι μισές είχανε παντρευτεί οι μισές είχανε κάνει παιδιά, οι άλλες μισές είχαν σπουδάσει κι ήμουν δηλαδή εγώ η εξαίρεση! (...) Σε σύγκριση με τα αγόρια εγώ το έβλεπα πολύ φυσιολογικό να σου πω. Από τη στιγμή που δε μου άρεσε εμένα να κάνω κάτι το οποίο κάνουν όλοι οι άλλοι, μπορώ να πω ότι αφού έτσι μου άρεσε να λειτουργώ έτσι θα λειτουργώ. Ότι δηλαδή αυτά τα πράγματα που μπορεί να κάνει ένα αγόρι, μπορώ να τα κάνω και εγώ! Δηλαδή γυναίκα δεν ένιωθα να σου πω την αλήθεια! Αλητάκι πολύ ένιωθα! Προκλητικό αλητάκι! Εντάξει, ήθελα να προκαλώ! Αλλά σαν γυναίκα δεν ένιωθα! Θα μπορούσα να κάνω και εγώ αυτά που έκαναν τα αγόρια στη χρήση.

Στο παραπάνω απόσπασμα η Ελένη αντιπαραβάλλει την πορεία των άλλων γυναικών της ηλικίας της με τη δική της πορεία. Περιγράφει την κοινωνική αναγνώριση των άλλων γυναικών μέσα από την επικύρωση κοινωνικών επιταγών, όπως είναι ο γάμος, η τεκνοποίηση, η διατήρηση μιας μακρόχρονης σχέσης ή οι σπουδές. Προσπαθώντας να περιγράψει τη δική της θέση απέναντι σε αυτές τις προοπτικές χρησιμοποιεί τη φράση “ήμουν πολύ στο πουθενά”, δηλώνοντας τη μη ευθυγράμμιση του δικού της τρόπου ζωής με τα κοινωνικά αποδεκτά σχήματα σταδιοδρομίας. Στον αντίποδα της νέας γυναίκας που μελετά, παντρεύεται, ή τεκνοποιεί, τοποθετεί τη γυναίκα “που κάνει παρέα με αλήτες”, λοξοδρομεί και αποκλίνει.

Η απόκλιση από τους περιορισμούς που σχετίζονται με το φύλο της αναπαρίσταται με δύο τρόπους. Στο πρώτο μέρος του αποσπάσματος περιγράφεται κυρίως ως απώλεια στόχου και προσανατολισμού, ως κατρακύλισμα, ως κάτι επικίνδυνο που έχει ως συνέπεια το διασυρμό, την αποδοκιμασία της ίδιας και το στιγματισμό της οικογένειάς της, η οποία με τη σειρά της απαντά τιμωρητικά και βίαια απέναντί της. Στο δεύτερο μέρος τους αποσπάσματος, η απόκλιση από τις προσδοκίες για τη ζωή μιας γυναίκας αναπαρίσταται ως μια φυσιολογική και δικαιολογημένη αντίδραση σε άτοπους περιορισμούς, ενώ στα λόγια της διακρίνεται μια χροιά επαναστατικότητας, ανεξαρτησίας και, σε κάποιο βαθμό, δύναμης. Εδώ η ουσιοξάρτηση αναπαρίσταται ως επιλογή, ως απόφαση και ως αντίδραση στον περιορισμένο ρόλο των γυναικών, παρά ως αναπόφευκτη συνέπεια ψυχικών της ελλειμμάτων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, και η σχέση με τους άνδρες μεταβάλλεται σημαντικά σε σχέση με το προηγούμενο απόσπασμα, όπου αναπαρίσταται ως σχέση αφήματος, θυματοποίησης και εκμε-

τάλλευσης. Εδώ η σχέση με τους άντρες είναι αυτή της “παρέας με αλήτες” και προσλαμβάνει χαρακτηριστικά ανταγωνισμού και αναμέτρησης, αποτελεί μια προσπάθεια επικράτησης στο περιβάλλον της χρήσης, που έχει ως τίμημα την περιθωριοποίηση αλλά και τη συρρίκνωση των γυναικείων της χαρακτηριστικών.

Τέλος, στο απόσπασμα υπάρχουν από τη μια πλευρά ξεκάθαρες αναφορές στη συρρίκνωση της θηλυκότητας (“δηλαδή γυναίκα δεν ένιωθα”) και από την άλλη πλευρά πιο έμμεσες αναφορές, όπως για παράδειγμα αυτές που ενέχονται στην κατηγορία “προκλητικό αλητάκι”. Ο όρος “προκλητικό” παραπέμπει τόσο στην αντίδραση σε κοινωνικούς κανόνες όσο και στην επιθυμία της να προκαλέσει το ερωτικό ενδιαφέρον, ενώ το “αλητάκι” σκιαγραφεί μια φιγούρα ανεξάρτητη, περιπλανώμενη αλλά και μια φιγούρα παιδική, άφυλη, με περιορισμένες δυνατότητες επιλογής και επιρροής. Σε αυτό το σημείο, όπως και στην προηγούμενη σημασιοδότηση “εύκολη γυναίκα”-“παιδί”, η προκλητική συμπεριφορά της Ελένης περιγράφεται ως απόρροια μιας παιδικής και άφυλης ανάγκης, αν και εδώ η ανάγκη είναι αυτή της αντίδρασης σε περιορισμούς, και όχι η ανάγκη για αγάπη και αποδοχή, ενώ το “αλητάκι”, αν και άφυλο, παραπέμπει πιο πολύ στην ανεξαρτησία και στην ικανότητα από ό,τι το “παιδί”.

Καθώς η Ελένη εισχωρεί ακόμη περισσότερο στην εξάρτηση, περιγράφει τον εαυτό της ως μια φιγούρα θλιβερή, βρώμικη, αηδιαστική, ενώ η ανάγκη για προβολή, ελκυστικότητα και αναγνώριση, έτσι όπως αποτυπώθηκε σε προηγούμενα αποσπάσματα, εξαφανίζεται, όπως φαίνεται και στο παρακάτω απόσπασμα.

Ελένη: Εν τω μεταξύ με αυτό το αγόρι άρχισα να περνάω πολύ δύσκολα γιατί τα λεφτά τελείωναν, οι δουλειές πουθενά, μας ήξεραν όλοι τι ήμασταν! Μας έβλεπαν στο δρόμο που περπατούσαμε αγκαλιά και μας έδειχναν με το δάχτυλο. Άρχισα να νιώθω κάπως σαν να μην υπάρχω! Σαν να είμαι μια βρωμιάρα που δεν έχει ζωή... Θυμάμαι τη ζωή με αυτό το αγόρι πώς τη σιχαινόμουν! Θυμάμαι όχι ότι ήμουν μόνο βρώμικη από μέσα, ήμουν βρώμικη και από έξω, δηλαδή σιχαινόταν ο άλλος να με πλησιάσει να μου μιλήσει. Λέπρα είχα πάνω μου από τη λήδα. Μας έδιωχναν από το σπίτι του, μέναμε στους δρόμους, μέναμε σε οικοδομές, πολυκατοικίες. Δεν είχαμε πάντα να πίνουμε γιατί δεν είχαμε και λεφτά αλλιώς θα μας τα κλέβανε. Μας πιάσανε με ποσότητες. Εγώ είχα τρομοκρατηθεί πάρα πολύ από τα κρατητήρια. Δεν το άντεχα αυτό... Από τη μια να σου πω εγώ σι-

χαινόμουνα τη ζωή που έκανα με αυτό το αγόρι, θέλω να πω όμως ότι τον αγαπούσα. Στην αρχή αγαπούσα την πρέζα που είχε, μετά άρχισα να τον αγαπάω γιατί με πρόσεχε πάρα πολύ αυτός. Από τη μια σιχαινόμουνα όμως τη ζωή μαζί του, που ήταν τόσο βρώμικη, χωρίς νόημα, δεν είχε νόημα όλο αυτό. Τι νόημα είχε να είμαι στους δρόμους ή να αηδιάζω που έβλεπα τον εαυτό μου στον καθρέφτη;

Στο απόσπασμα αποτυπώνεται η απόλυτη έκπτωση, με την αφηγήτρια να μετατρέπεται σε ένα πλάσμα ανυπόφορο ακόμη και για τον ίδιο της τον εαυτό. Η έντονα κριτική παρουσίαση της ζωής της στη χρήση λειτουργεί για να αναδείξει τόσο την ικανότητα της Ελένης να μοιράζεται επώδυνες όψεις της ζωής της και να στοχάζεται επάνω σε αυτές, όσο και το ότι δεν είναι πια το ίδιο πρόσωπο (McIntosh & McKeganey, 2000). Χαρακτηριστική προς αυτή την κατεύθυνση είναι η χρήση λέξεων που παραπέμπουν στην αηδία (σιχαινόμα, βρώμικη, λίγδα, λέπρα) που νιώθει για τον τότε εαυτό της, αλλά και στη βαθιά κρίση και υπαρξιακή απειλή (“κάπως σαν να μην υπάρχω”, “χωρίς νόημα, δεν είχε νόημα όλο αυτό”). Με αυτόν τον τρόπο δομείται και πάλι μια σαφής απόσταση ανάμεσα στο πρόσωπο που είναι “πραγματικά” και σε αυτό που κατάντησε μέσα στην ουσιοεξάρτηση.

Στις περιγραφές της ερωτικής σχέσης τονίζεται το δέσιμο που επέρχεται από τη χρήση, καθώς η ουσιοεξάρτηση καθιστά την Ελένη και το σύντροφο της δύο αδιαφοροποίητα πλάσματα, εναγκαλισμένα στην εξαθλίωση, τις κακουχίες και την ταλαιπωρία που επιφυλάσσει η ζωή στο δρόμο: είναι και οι δύο μόνοι σε αφιλόξενα πλαίσια, κυνηγημένοι, στιγματισμένοι και προκλητικοί. Στο λόγο της Ελένης εγγράφονται αμφιθυμικά συναισθήματα απέναντι στη μορφή του ερωτικού συντρόφου, καθώς από τη μια τον συνδέει με αισθήματα αποστροφής και από την άλλη ανιχνεύονται στο λόγο της ίχνη τρυφερότητας, και η σχέση μαζί του αναπαρίσταται ως μια σχέση συντροφικότητας στην εξαθλίωση. Επιπλέον, οι περιγραφές του εαυτού της δεν αφήνουν περιθώρια για την έμφυλη της διάσταση, καθώς αναφέρεται σε έναν εαυτό που απειλείται από υπαρξιακό αφανισμό: στην κορύφωση της χρήσης η Ελένη καταλήγει να είναι ένα πλάσμα χωρίς φύλο, σχεδόν χωρίς υπόσταση.

Η φάση της θεραπείας. Η απόφαση για ένταξη σε πρόγραμμα θεραπείας θα έρθει για την Ελένη όταν τα περιθώρια σε όλα τα επίπεδα της καθημερινότητας γίνονται ασφυκτικά. Μέσα από τον αναστοχασμό που απορρέει από τη θεραπευτική διεργασία, περιγράφει την οικοδόμηση ενός νέου εαυτού. Η αλλαγή συνίσταται σε μιαν ανασκόπηση της ιστορίας της και

η θεραπεία εγγράφεται ως μια σκληρή διεργασία αλλά και ως μια διεργασία αναγέννησης, ενδυνάμωσης, επανάκτησης της ελπίδας και κάθαρσης, που καθιστά τον εαυτό “αγνό”, “καθαρό”, και “αληθινό”.

Ελένη: Εδώ μέσα όταν ήρθα δε πίστευα τίποτα (στη θεραπευτική κοινότητα). Δε πίστευα ότι μπορώ να μείνω 11-11,5 μήνες καθαρή, με τίποτα αυτό δεν το πίστευα! Δεν πίστευα ότι θα άντεχα να μου φέρονται τόσο σκληρά εδώ μέσα, τόσο σκληρά όμως, γιατί; Για να δυναμώσει η Ελένη! Τόσο σκληρά για να μάθει να πατάει στα πόδια της, να μη χρειάζεται να την κάνει κάποιος τρίτος κάτι, να μη δηλαδή να την κάνουν ό,τι θέλουν και να μη μπορεί να αντισταθεί! Με έμαθαν να λέω όχι!.. Με μάθανε να έχω νεύρο! Να έχω τσαμπουκά! Να έχω γνώμη! Να έχω συναίσθημα. Να αγαπάω! (Ξεσπάει σε κλάματα – μεγάλη παύση). Έχω εδώ μέσα κάποιους φίλους που αποκλείεται κάποιος να με βλέπει ερωτικά και να θέλει να πάρει κάτι από μένα! Με βλέπω ότι είμαι κάτι αληθινό, κάτι αγνό! Κάτι χωρίς εκμετάλλευση, χωρίς να θέλει να του δώσω κάτι! Κοιτάζομαι ώρες ώρες στον καθρέφτη, επίτηδες πάω κοιτάζω το πρόσωπό μου στον καθρέφτη και βλέπω το ύφος μου, μιλάω με το πρόσωπο μου στον καθρέφτη! Βλέπω το ύφος μου πώς είναι! Όταν συζητάω με μένα στον καθρέφτη αποκλείεται λέω εσύ να είσαι αυτή! Εσύ είσαι μια άλλη κοπέλα! Παίρνω και τις γκριμάτσες που έπαιρνα έξω, όταν ήταν να ζητήσω κάτι, όταν ήθελα να ζητήσω «πιόμα», όταν ήθελα να πάρω... Με πόσο παράπονο το ζητούσα αυτό και πόσο με έχει επηρεάσει στη ζωή μου. Βλέπω πόσο αληθινή έχω γίνει. Δηλαδή με το που κοιτάζομαι στον καθρέφτη χώρια που βλέπω εξωτερικά την αλλαγή στο μυαλό μου υπάρχει τεράστια, τεράστια αλλαγή.

Η Ελένη σκιαγραφεί έναν εαυτό που διακρίνεται από θάρρος και δυναμισμό, και αποδίδει την απόκτηση αυτών των χαρακτηριστικών στη σκληρή αντιμετώπιση του θεραπευτικού προσωπικού και των μελών. Αναφέρεται για άλλη μια φορά στο διάστημα αποχής της από τις ουσίες, το οποίο παρουσιάζεται ξεκάθαρα ως σημαντικό επίτευγμα, που την οπλίζει με δυναμισμό και αισιοδοξία. Μεταξύ των θετικών στοιχείων που απέκτησε κατά τη διάρκεια παραμονής της στη θεραπευτική κοινότητα τονίζει την ικανότητά της να αναπτύσσει αυτόνομη δράση, να προστατεύει τον εαυτό της και να βιώνει την αγάπη, και τονίζει ότι στον καθρέφτη αντανακλάται ένα διαφορετικό είδωλο από αυτό που αποτυπώθηκε σε προηγούμενα αποσπάσματα. Οι περιγραφές που αφορούν τις εσωτερικές και εξωτερικές

αλλαγές είναι ιδιαίτερα γλαφυρές και ενέχουν μια διάσταση αποκαλυπτικής εμπειρίας. Στο πλαίσιο των αλλαγών αυτών, η αφηγήτρια αποκτά μια νέα αντίληψη για το ποια είναι και για το πώς φαίνεται στους γύρω της, καθώς συγκροτεί ένα νέο εαυτό, που διακρίνεται από δύναμη, γνησιότητα αλλά και σωματική, ψυχική και ηθική καθαρότητα.

Μόλις πριν το τέλος της συνέντευξης, και για πρώτη φορά, η Ελένη χρησιμοποιεί τη λέξη “κοπέλα” για να αναφερθεί στον εαυτό της. Καθώς φαίνεται, η έμφυλη διάσταση της ταυτότητάς της αποκτά μια θέση στην αφήγησή της. Περιγράφει, επιπλέον, ένα νέο τρόπο να σχετίζεται με το άλλο φύλο, σχέσεις “καθαρές” χωρίς εκμετάλλευση ή ερωτική ανταλλαγή. Παρ’ όλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι η ανασυγκρότηση της νέας ταυτότητας που παρουσιάζεται να έχει επιτευχθεί μέσα από της θεραπεία ενέχει στοιχεία θηλυκότητας και “υγιέστερων” σχέσεων με τους άντρες, αλλά φαίνεται ότι η ανασυγκρότηση αυτή γίνεται σε βάρος της σεξουαλικότητας και της ερωτικής ζωής, καθώς οι άντρες παρουσιάζονται ως “φίλοι”, χωρίς ερωτικό ενδιαφέρον, ενώ ο όρος “κοπέλα” παραπέμπει σε μια γυναίκα νεαρή και μάλλον “άβγαλτη” στη ζωή.

Συζήτηση

Η παραπάνω ανάλυση ανέδειξε κάποια βασικά σημεία της αφήγησης μιας γυναίκας πρώην χρήστριας ουσιών, η οποία με την εξιστόρηση της ζωής της σκιαγράφησε την πορεία της στη χρήση και στην ουσιοεξάρτηση, και το έμφυλο πεπρωμένο της μέσα σε αυτήν. Ειδικότερα, η ανάλυση ανέδειξε τη λειτουργία της αφήγησης στην ανασυγκρότηση μιας νέας ταυτότητας αποστασιοποιημένης από αυτήν της χρήστριας, αλλά και τη σημασία του φύλου στην αφηγηματική αυτή διαδρομή. Το ζήτημα του φύλου διατρέχει και τις τρεις φάσεις της ιστορίας που αφηγείται (τη ζωή πριν από τη χρήση, τη ζωή μέσα στη χρήση και την απεξάρτηση), προβάλλοντας διάφορες εκδοχές για το τι σημαίνει να είναι κανείς γυναίκα που κάνει χρήση παράνομων ουσιών, με κοινό σημείο την ελαχιστοποίηση της θηλυκότητας. Στη συγκεκριμένη αφήγηση, οι αιτιακές αποδόσεις για την εξάρτηση εμπεριέχουν έμφυλα στοιχεία, καθώς η εξάρτηση αναπαρίσταται είτε ως συνέπεια ψυχολογικών τραυμάτων, που αφορούν κυρίως γυναίκες, είτε ως αντίδραση στον περιορισμό των γυναικών. Η μη συμμόρφωση της συμμετέχουσας με τα κοινωνικώς αποδεκτά για το φύλο της σχήματα σταδιοδρομίας οδήγησε στο στιγματισμό και στην περιθωριοποίηση από τον οικογενειακό και κοινωνικό της περίγυρο.

Ενδιαφέρον έχει ότι οι θηλυκές και σεξουαλικές όψεις της συμπεριφοράς της κατά τη διάρκεια της ζωής στη χρήση, παρότι αναγνωρίζονται, ανάγονται σε “παιδικές” ανάγκες για αγάπη, αποδοχή ή αντίδραση. Σε ένα επόμενο απόσπασμα διαφαίνεται πώς η διολίσθηση στη χρήση είχε ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωση των γυναικείων της χαρακτηριστικών και την ελαχιστοποίηση της έμφυλης διάστασης της ταυτότητάς της, καθώς η υιοθέτηση κυνικών στάσεων και η εκδήλωση μιας ανταγωνιστικής στάσης προς τους άνδρες αποτέλεσε ένα είδος άτυπου κώδικα επιβίωσης στη ζωή στη χρήση. Στο απόγειο της ουσιοεξάρτησης και της εξαθλίωσης, η συμμετέχουσα μετατράπηκε σε μια θλιβερή φιγούρα που αποσιλώθηκε από τις γυναικείες της ιδιότητες και απειλούνταν από υπαρξιακό αφανισμό. Τέλος, αναφερόμενη στο στάδιο της θεραπείας, η αφηγήτρια σκιαγραφεί έναν εαυτό που μπορεί να αγαπήσει και να αγαπηθεί, δημιουργώντας σχέσεις που βασίζονται σε γνήσιο και ανιδιοτελές ενδιαφέρον. Σε αυτή την “αναγεννημένη” εκδοχή του εαυτού ενυπάρχουν στοιχεία θηλυκότητας χωρίς όμως να γίνεται αναφορά στη σεξουαλικότητα ή στην ερωτική ζωή και έκφραση.

Η παραπάνω ανάλυση αναδεικνύει τη σημασία του φύλου ως άξονα της διαδρομής του βίου και ως φορέα νοήματος που διαπερνά ποικίλες όψεις της ζωής των γυναικών που πήραν μέρος στην έρευνα. Η εμπειρία της εξάρτησης αλλά και η διεργασία της θεραπείας εμπλέκονται με τον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες συγκροτούν την ταυτότητά τους και νοηματοδοτούν ζητήματα που συνδέονται με έμφυλες πτυχές του εαυτού τους. Όπως διαφαίνεται στην παρούσα μελέτη, ο ρόλος του ερωτικού συντρόφου στην πορεία της εξάρτησης των γυναικών είναι πιο σύνθετος από αυτόν που συνήθως παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία, και χρήζει διεξοδικότερης μελέτης. Φάνηκε, επίσης, ότι βασικό στοιχείο αυτής της αφήγησης, αλλά και των υπόλοιπων αφηγήσεων σε αυτή την έρευνα, αποτελεί η συγκρότηση της ταυτότητας μη χρήστριας. Αυτή η παρατήρηση έχει σημασία για τη θεωρητική κατανόηση αλλά και για τη θεραπευτική αντιμετώπιση των εξαρτημένων γυναικών. Όπως επισημαίνει ο Biernacki (1986), το σημείο κλειδί στη θεραπευτική διαδικασία είναι όταν η χρήστρια κατανοήσει ότι η φθαρμένη αίσθηση του εαυτού της πρέπει να ανασυσταθεί ώστε να εδραιωθεί μια νέα ταυτότητα. Εφόσον θεωρείται ότι σημαντικό μέρος της διεργασίας απεξάρτησης είναι η ικανότητα του ατόμου να συγκροτήσει ή να ανασυγκροτήσει έναν μη εξαρτημένο εαυτό και ότι ένας από τους τρόπους για να το επιτύχει είναι η αφήγηση ζωής, τότε οι επαγγελματίες στο χώρο θα μπορούσαν να εστιάσουν το ενδιαφέρον τους σε ζητήματα αφηγηματικής ανασυγκρότησης στη δουλειά τους με τους πελάτες (McIntosh & McKeganey, 2000).

Η διαπίστωση αυτή αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία από τη στιγμή που αναγνωρίζεται ότι η διαδικασία της αφήγησης μπορεί να λειτουργήσει από μόνη της θεραπευτικά για τους ανθρώπους που έχουν επιβιώσει από τραυματικές εμπειρίες. Η Rosenthal (2003) αναφέρει ότι αυτή η διαδικασία μπορεί να βοηθήσει το άτομο να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο το παρόν διαφοροποιείται από το παρελθόν, χωρίς ωστόσο να χάνει το παρελθόν ως μέρος της ζωής του. Κατ' αυτό τον τρόπο το χθες μετατρέπεται σε ένα περισσότερο αληθινό και προσβάσιμο μέρος της ιστορίας ζωής, επιτρέποντας στα άτομα να αποκτήσουν ενόραση για τη ζωή τους, να οδηγηθούν στην αναδιοργάνωση ή στην τροποποίηση των οπτικών τους για αυτή και κατ' επέκταση να αποκτήσουν μια πιο σταθερή εικόνα του εαυτού τους. Δεδομένης της σημασίας του φύλου στην αφηγηματική αναδόμηση, όσον αφορά τις γυναίκες που βρίσκονται σε θεραπευτική προσπάθεια, είναι σημαντικό μέσα από μια τέτοιου είδους διαδικασία να ενθαρρυνθούν προς την οικοδόμηση μιας νέας σχέσης με τις έμφυλες πτυχές της ταυτότητάς τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Αν και αυτή η έρευνα έχει βασιστεί σε λιγοστές συνεντεύξεις και έχει σημαντικούς περιορισμούς ως προς τη γενικευσιμότητα των ευρημάτων της, η ανάλυση αναδεικνύει τον ερμηνευτικό πλούτο της αφηγηματικής έρευνας και συνάδει με τη θέση ότι υπάρχει ανάγκη για τη διεξαγωγή ποιοτικών ερευνών στο χώρο της γυναικείας ουσιοεξάρτησης, που να εστιάζονται στο υποκειμενικό βίωμα των γυναικών αλλά και στο κοινωνικό τους πλαίσιο. Συμπερασματικά, προτείνεται ότι είναι σημαντικό να αναπτυχθούν εναλλακτικές ερμηνείες και ερευνητικές πρακτικές στο συγκεκριμένο πεδίο, οι οποίες να αναγνωρίζουν τις γυναίκες χρήστριες ως φορείς δράσης εντός του κοινωνικού τους πλαισίου, λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία του φύλου και το σημαντικό ρόλο της αφήγησης τόσο στην έρευνα όσο και στη θεραπεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Anderson, C. (1995, October). Substance abusing girls. Their families and schooling. *Paper presented at the Pompidou Group Symposium on Women and Drugs*, Bonn, Germany.
- Anglin, M. D., Booth, M. W., Kao, C. F., Harlow, L. L., & Peters, K. (1987). Similarity of behavior within addict couples: Part I. Methodology and narcotics patterns. *The International Journal of the Addictions*, 22, 497-524.

- Arfken, C. L., Klein, C. L., Di Menza, S., & Schuster, C. R. (2001). Gender differences in problem severity at assessment and treatment retention. *Journal of Substance Abuse, 20*, 53-57.
- Baker, P. L., & Carson, A. (1999). I take care of my kids: Mothering practices of substance abusing women. *Gender & Society, 13*(3), 347-363.
- Becker, J., & Duffy, C. (2002). *Women drug users and drug service provision: Service-level responses to engagement and retention*. Report for the Home Office Drugs Strategy Directorate. DPAS: Paper No 17. London: Home Office.
- Bepko, C. (Ed.). (1991). *Feminism and addiction*. New York: Haworth.
- Biernacki, P. (1986). *Pathways from heroin addiction: Recovery without treatment*. Philadelphia: Temple University Press.
- Brown, L. S., Alterman, A. I., Rutherford, M. J., Cacciola, J. S., & Zabalero, A. R. (1993). Addiction Severity Index scores of four racial/ethnic and gender groups of methadone maintenance patients. *Journal of Substance Abuse, 5*, 269-279.
- Bruner, J. S. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bruner, J. (2004). The narrative creation of self. In L. E. Angus & J. McLeod (Eds.), *The handbook of narrative and psychotherapy: Practice, theory and research* (pp. 3-14). London: Sage.
- Chodorow, N. (1989). *Feminism and psychoanalytic theory*. London: Yale University Press.
- Cohen, M. (2000). *Counseling addicted women. A practical guide*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Copeland, J. (1997). A qualitative study of barriers to format treatment among women who self-managed change in addictive behaviours. *Journal of Substance Abuse Treatment, 14*, 183-190.
- Copeland, J., & Hall, W. (1992). A comparison of women seeking drug and alcohol treatment in a specialist women's and two traditional mixed treatment services. Client characteristics and treatment outcome. *Drug and Alcohol Dependence, 32*, 81-92.
- Crossley, M. L. (2000). *Introducing narrative psychology: Self, trauma, and the construction of meaning*. Milton Keynes, UK: Open University Press.
- Curet, L. B., & Hsi, A. C. (2002). Drug abuse during pregnancy. *Clinical Obstetrics and Gynaecology, 45*, 73-88.
- Dubish, S. A., & Hatsukami, D. K. (1996). Gender differences in crack users who are research volunteers. *Drug and Alcohol Dependence, 42*, 55-63.
- Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά και την Τοξικομανία. (2004). *Ετήσια Έκθεση του ΕΚΤΕΠΠ για την κατάσταση των ναρκωτικών και των ονοπνευματωδών στην Ελλάδα το 2003*. Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2005). *Differences in patterns of drug use between women and men*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Commission.
- Ettorre, E. (1992). *Women and substance use*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Ettorre, E. (1994). What can she depend on? Substance use and women's health. In S. Wilkinson & C. Kitzinger (Eds.), *Women and health: Feminist perspectives* (pp. 85-101). London: Taylor & Francis.

- Ettorre, E. (2004). Revisioning women and drug use: Gender sensitivity, embodiment and reducing harm. *The International Journal of Drug Policy*, 15, 327-335.
- Forth-Finegan, J. (1991). Sugar and spice and everything nice: Gender socialization and women's addiction. A literature review. In C. Bepko (Ed.), *Feminism and addiction* (pp. 19-48). New York: Haworth.
- Fortney, D. (1990). Drug use in pregnancy. *Minnesota Medicine*, 73, 41-43.
- Frank, A. (1995). *The wounded storyteller: Body, illness and ethics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gergen, K. J. (1988). *Narrative structures in social explanation*. In C. Antaki (Ed.), *Analysing everyday explanation: A casebook of methods* (pp. 94-112). London: Sage.
- Gibson, B., Acquah, S., & Robinson, P. G. (2004). Entangled identities and psychotropic substance use. *Sociology of Health and Illness*, 26, 597-616.
- Glover-Reed, B. (1985). Drug misuse and dependency in women: The meaning of being considered a special population or minority group. *The International Journal of the Addictions*, 20, 13-62.
- Hammersley, M., Khan, F., & Ditton, J. (2002). *Ecstasy and the rise of the chemical generation*. London: Routledge.
- Hänninen, V., & Koski-Jännes, A. (1999). Narratives of recovery from addictive behaviours. *Addiction*, 94(12), 1837-1848.
- Hare-Mustin, R. T., & Marecek, J. (Eds.). (1990). *Making a difference: Psychology and the construction of gender*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Hawkins, A. H. (1990). A change of heart: The paradigm of regeneration in medical and religious narratives. *Perspectives in Biology and Medicine*, 33, 547-559.
- Health Canada. (2001). *Best practices treatment and rehabilitation for women with substance use problems*. Ottawa: Minister of Public Works and Government Services.
- Hedrich, D. (2000). *Problem drug use by women: Focus on community-based interventions*. Strasbourg, France: Pommidou Group.
- Henderson, S. (1999). Drugs and culture: The question of gender. In N. South (Ed.), *Drugs-cultures, controls and everyday life* (pp. 36-48). London: Sage.
- Hilte, M. (2000). Narratives of recovery from clients and staff in treatment organizations. In G. Greenwood & K. Robertson (Eds.), *Understanding and responding to drug use: The role of qualitative research* (pp. 233-236). Luxemburg: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction
- Hser, Y., Anglin, M. Y., & Mcglathin, W. (1987). Sex differences in addict careers. First initiation of use. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 13(1), 33-57.
- Hunter, G. M., & Judd, A. (1998). Women injecting drug users in London: The extent and nature of their contact with drug and health services. *Drug and Alcohol Review*, 17, 267-276.
- Kaufman, E. (1994). *Psychotherapy of addicted persons*. New York: Guilford.
- Klee, H., Jackson, M., & Lewis, S. (2002). *Drug misuse and motherhood*. London: Routledge.
- Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R., & Zilber, T. (1998). *Narrative research*. London: Sage.
- Lorber, J. (1997). *Gender and the social construction of illness*. London: Sage.
- Lynch, W. J., Roth, M. E., & Carroll, M. E. (2002). Biological basis of sex differences in

- drug abuse: Preclinical and clinical studies. *Psychopharmacology*, 164(2), 121-137.
- Malloch, M. S. (1999). Drug use, prison and the social construction of femininity. *Women's Studies International Forum*, 22(3), 349-358.
- March, J. C., & Miller, N. A. (1985). Female clients in substance abuse treatment. *International Journal of Addictions*, 20, 995-1019.
- Martin, A., & Stenner, P. (2004). Talking about drug use: What are we (and our participants) doing in qualitative research? *International Journal of Drug Policy*, 15, 395-405.
- Μάτσα, Κ. (1998). Έχει πραγματικά ανάγκη η ελληνική κοινωνία από ένα ειδικό για γυναίκες πρόγραμμα απεξάρτησης; *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 61, 85-91.
- Μάτσα, Κ. (2001). *Ψάξαμε ανθρώπους και βρήκαμε σκιές: Το αίνιγμα της τοξικομανίας*. Αθήνα: Άγκυρα.
- McIntosh, J., & McKeganey, (2000). Addict's narratives of recovery from drug use: Constructing a non-addict identity. *Social Science & Medicine*, 50, 1501-1510.
- Measham, F. (2002). 'Doing gender'-doing drugs: Conceptualizing the gendering of drug cultures. *Contemporary Drug Problems*, 298, 335-373.
- Miller, N. S. (1997). Treatment of addictive disorders in women. In N. Miller, M. Gold, & D. Smith (Eds.), *Manual of therapeutics for addictions* (pp.181-186). London: Wiley.
- Moos, R. H., Finney, J. W., & Cronkite, R. C. (1990). *Alcoholism treatment: Context, process and outcome*. New York: Oxford University Press.
- Murphy, S., & Rosenbaum, M. (1995). The rhetoric of reproduction: Pregnancy and drug use. *Contemporary Drug Problems*, 23, 581-585.
- Neale, J., Allen, D., & Coombes, L. (2005). Qualitative research methods within the addictions. *Addiction*, 100, 1584-1593.
- O' Dell, K. J., Turner, N. H., & Weaver, G. D. (1998). Women in recovery from drug misuse: An explanatory study of their social networks and social support. *Substance Use and Misuse*, 33, 1721-1734.
- Pettitway, L. E. (1997). *Workin' it: Women living through drugs and crime*. Philadelphia: Temple University Press.
- Plumbridge, E., & Chetwynd, J. (1999). Identity and the social construction of risk: Injecting drug use. *Sociology of Health and Illness*, 21, 329-343.
- Polkinghorne, D. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Rhodes, T. (2000). The multiple roles of qualitative research in understanding and responding to illicit drug use. In G. Greenwood & K. Robertson (Eds.), *Understanding and responding to drug use: The role of qualitative research* (pp. 21-36). Luxemburg: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative analysis*. London: Sage.
- Roche, B., Neaigus, A., & Miller, M. (2005). Street smarts and urban myths: Women, sex work, and the role of storytelling in risk reduction and rationalization. *Medical Anthropology Quarterly*, 19, 149-170.
- Rosenbaum, M. (1981). *Women on heroin*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Rosenthal, G. (2003). The healing effects of storytelling: On the conditions of curative storytelling in the context of research and counseling. *Qualitative inquiry*, 9(6), 915-933.

- Rowal-Szal, G. A., Chatman, L. R., Joe, G. W., & Simpson, D. D. (2000). Services provided during methadone treatment: A gender comparison. *Journal of Substance Abuse Treatment, 19*, 7-14.
- Sarbin, T. R. (Ed.). (1986). *Narrative psychology: The storied nature of human conduct*. New York: Praeger.
- Snell, J. (1996). Help for substance misuses. *Nursing Times, 92*, 30-31.
- Steffen, V. (1997). Life stories and shared experience. *Social Science and Medicine, 45*, 99-111.
- Stevens, J., & Glider, P. (1994). Therapeutic communities: Substance abuse treatment for women. In F. M. Tims, G. De Leon, & N. Jainchill (Eds.), *Therapeutic community: Advances in research and application* (pp. 162-180). Rockville, MD: National Institute of Drug Abuse.
- Stocco, P., Llopis, J. J., DeFazio, L., Calafat, A., & Mendes, F. (2000). *Women drug abuse in Europe: Gender identity*. Venezia, Italy: IREFREA & European Commission.
- Swift, W., Copeland, J., & Hall, W. (1996). Characteristics of women with alcohol and other drug problems: Findings of an Australian national survey. *Addiction, 91*(8), 1141-1150.
- Taylor, A. (1993). *Women drug users. An ethnography of a female injecting community*. Oxford, UK: Clarendon.
- Underhill, B. L. (1986). Issues relevant to aftercare programs for women. *Alcohol Health and Research World, 2*, 46-47.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2004). *Substance abuse treatment and care for women: Case studies and lessons learned*. Wien: United Nations Publications.
- Valdez, A., Kaplan, C. D., & Cepeda, A. (2000). The process of paradoxical autonomy and survival in the heroin careers of Mexican American women. *Contemporary Drug Problems, 27*, 189-212.
- Waterson, J., & Ettorre B. (1989). Providing services for women with difficulties with alcohol and other drugs: The current UK situation as seen by women practitioners, researchers and policy makers. *Drug and Alcohol Dependence, 24*, 119-125.
- Weisner, C., & Schmidt, L. (1992). Gender disparities in treatment for alcohol problems. *Journal of the American Medical Association, 268*, 1872-1876.
- Wilmore, C. (1992, March). *Annual grantee meeting: Summary report. Special initiatives branch, office for treatment improvement: alcohol and drug abuse and mental health administration*. New Orleans, Louisiana.
- Zimmer-Höfler, D., & Dobler-Mikola, A. (1992). Swiss heroin-addicted females. *Journal of Substance Abuse Treatment, 9*, 159-170.

ADDICTION, IDENTITY, AND GENDER: A NARRATIVE CASE STUDY

Zacharoula Kasseri & Evrinomy Avdi

*Democritus University of Thrace, Greece & Aristotle University of
Thessaloniki, Greece*

Abstract: This study aims to investigate the ways in which women, who are in the process of recovery, talk about themselves and their experience of drug addiction. The material in this paper draws from a larger study, in which four women recovering addicts in a therapeutic community in Greece were interviewed regarding their life. The interview transcripts were subsequently analyzed employing narrative analysis. Through the presentation of one case, an attempt is made to investigate the meanings that women themselves give to their experience, with a special emphasis on gender and the reconstruction of identity. The replacement of the 'spoilt identity' of a drug user by a new, non-addicted self appears to have a special place in these women's narratives. With regards to the negotiation of gender, a central issue relates to the minimization of the gendered aspects of the woman's identity. Drawing on this study, it is suggested that gender and narrative are important in the conceptualization, research and treatment of female drug addiction.

Key words: Drug addiction, Gender, Identity, Narrative analysis.

Address: Evrinomy Avdi, School of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki, 541 24 Thessaloniki, Greece. Tel.: +30-2310-997363. E-mail: avdie@psy.auth.gr